

JONGEREN & DE WERELD 2015

KALEIDOS
RESEARCH **5**

Kaleidos Research is hét onderzoeksbureau op het terrein van mondiale vraagstukken. Kaleidos Research onderzoekt hoe Nederlanders zich relateren aan de wereld en zich verhouden tot mondiale vraagstukken. We werken daarin samen met, en in opdracht van, overheid en politiek, maatschappelijke organisaties, wetenschap en bedrijfsleven. Maar ook informeert en betreft Kaleidos Research Nederlanders zelf bij deze mondiale vraagstukken.

Kaleidos Research is onderdeel van Stichting NCDO.

Heeft u vragen of opmerkingen over dit onderzoek of wilt u op de hoogte worden gehouden van nieuw onderzoek, neem dan contact op met Kaleidos Research via info@kaleidosresearch.nl.

Illustratie omslag: Kim Verschoor

ISBN: 978-90-74612-69-2

Amsterdam, november 2015

KALEIDOS
RESEARCH

**Pakhuis de Zwijger
Piet Heinkade 181 H
1019 HC Amsterdam
www.kaleidosresearch.nl
twitter: @kaleidosR**

JONGEREN & DE WERELD 2015

LETTE HOGELING
MARIJE VAN GENT

SAMENVATTING

Kaleidos Research onderzoekt al vier jaar op rij in hoeverre Nederlandse jongeren zich duurzaam gedragen, met respect voor samenleving en natuur. In de onderzoeksreeks 'Jongeren & de Wereld' staat mondiaal burgerschap onder Nederlandse jongeren (12-17 jaar) dan ook centraal. Hoe dragen jongeren in hun dagelijks leven bij aan een betere toekomst voor mens en milieu? En wat is hun houding ten aanzien van problemen in de wereld? Voelen jongeren zich (mede) verantwoordelijk voor zaken als milieuvervuiling, armoede en ongelijkheid? In dit rapport geven we een overzicht van duurzaam gedrag en houdingen onder Nederlandse jongeren in 2015. Met de schat aan informatie die vier jaar dataverzameling oplevert, signaleren en duiden we daarnaast veranderingen over de tijd. In deze editie is specifieke aandacht voor twee onderwerpen; 1) verschillen in duurzaamheid tussen jongens en meisjes én 2) de houding van jongeren ten aanzien van de relatie mens – natuur.

Jongeren in 2015 wat duurzamer dan voorheen

Alles bijeengenomen gedragen jongeren zich in 2015 duurzamer dan in de drie jaren daarvoor. Er zijn positieve trends in bijvoorbeeld consumentengedrag en voedselverspilling. Jongeren kopen meer tweedehands spullen dan in eerdere jaren, zijn zuiniger met water en gooien minder eten weg. Ook spreken steeds meer jongeren zich in kleine kring uit over het milieu, naar familie en vrienden. Toch betekent dit niet dat Nederlandse jongeren in alle opzichten duurzaam zijn of duurzamer zijn geworden. Kanttekeningen zijn bijvoorbeeld dat het aandeel jongeren dat de oplader van hun mobieltje in het stopcontact laat zitten (waardoor energie kan 'weglekken') de afgelopen jaren is gestegen. Ook wat betreft actieve betrokkenheid bij duurzaamheid buiten de deur is nog wat te winnen. Nederlandse jongeren geven steeds minder vaak online hun mening over problemen in de wereld, via een website, blog of via twitter. Ten slotte geeft bijna één op de drie jongeren nog steeds aan dat als zij mochten kiezen, ze zich liever laten wegbrennen met de auto dan dat ze fietsen. Hoewel we een algemene trend naar meer

duurzaam gedrag onder jongeren zien, is er dus ook nog zeker ruimte voor verbetering.

Kleine veranderingen naar een duurzamer houding

De houding die Nederlandse jongeren hebben over gelijkwaardigheid van mensen, de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en een gedeelde verantwoordelijkheid voor wereldwijde problemen is in de afgelopen jaren weinig veranderd. Toch zien we ook hier een paar positieve trends op specifieke onderwerpen.

In 2015 zijn de Nederlandse jongeren, net als in 2014, iets positiever over de gelijkwaardigheid van moslims ten opzichte van christenen of andere gelovigen in vergelijking met 2013. Ook geven jongeren in 2015 iets minder stellig aan dat zij meer recht op een baan zouden moeten hebben dan een Pool die hier in Nederland een baan zoekt.

Jongeren zijn zich de afgelopen twee jaar meer bewust van de onderlinge afhankelijkheid in de wereld als het gaat om het vluchtelingenprobleem. Het is aanneemelijk dat de toegenomen media-aandacht voor dit thema hier debet aan is. Ook zijn Nederlandse jongeren zich in de afgelopen jaren steeds meer bewust van het voordeel dat rijke landen kunnen hebben bij het oplossen van armoede in arme landen. In het verlengde daarvan vinden jongeren in 2015 vaker dat Nederland arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen en is er dit jaar een kleiner aandeel jongeren dat vindt dat de Nederlandse regering zich alleen moet richten op problemen in Nederland. Het is goed mogelijk dat de grote toestroom van vluchtelingen jongeren duidelijk maakt dat Nederland zich niet kan afsluiten voor problemen buiten onze landsgrenzen en dat het oplossen van problemen elders ook in ons voordeel kan zijn.

Ondanks deze positieve ontwikkelingen schatten jongeren, net als voorgaande jaren, hun eigen rol en verantwoordelijkheid ten aanzien van wereldproblemen nog steeds klein in. Als jongeren hun eigen, individuele rol niet zien is de kans klein dat zij hun gedrag gaan aanpassen.

Meisjes vaak duurzamer dan jongens

Jongens en meisjes blijken van elkaar te verschillen als het gaat om duurzaam gedrag. Meisjes eten minder vlees, zeggen er vaker iets van als familie of vrienden iets doen dat niet goed is voor het milieu, gebruiken plastic tassen meerdere keren, steunen vaker goede doelen op Facebook en verzamelen en doneren meer geld voor goede doelen dan jongens. Toch zijn er een paar terreinen waar jongens het winnen in duurzaamheid. Jongens gaan liever met de fiets op pad dan dat ze

weggebracht worden met de auto en gooien minder vaak eten weg dat nog goed is.

Meisjes gedragen zich niet alleen duurzamer, ze hebben daarnaast een socialere en duurzamere houding dan jongens. Ze ervaren een grotere gedeelde verantwoordelijkheid voor wereldwijde problemen en zijn meer overtuigd van de gelijkwaardigheid van mensen. Ook lijken ze iets meer inzicht te hebben in de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en onderschrijven vaker de gelijkwaardigheid van de natuur in relatie tot de mensheid.

Hoe komt het nu dat meisjes van jongens verschillen? Uit de literatuur maar ook uit ons onderzoek blijkt dat meisjes altruïstischer zijn ingesteld. Houden we naast sekse rekening met allerlei andere kenmerken, dan blijkt dat altruïsme een bepalende factor is als het gaat om het verklaren van duurzaam gedrag. Meisjes gedragen zich waarschijnlijk duurzamer omdat ze meer rekening houden met anderen.

Jongeren hebben groen wereldbeeld

Nieuw dit jaar is de aandacht voor de relatie tussen mens en natuur. In hoeverre is het wereldbeeld van jongeren ‘groen’? Geloven zij in de gelijkwaardigheid van mens en natuur? In het algemeen blijkt dat Nederlandse jongeren meer geloven in de rechten van de natuur, dan dat zij denken dat mensen de natuur kunnen en mogen overheersen. Ook lijken jongeren in te zien dat menselijk gedrag de staat van de natuur beïnvloedt. Het merendeel van de jongeren denkt daarnaast dat het gevaarlijk is als mensen niet goed voor de natuur zorgen. Vertrouwen in het eigen kunnen om een oplossing voor milieuproblemen te vinden, blijft nog wat achter. Minder dan de helft van de jongeren acht de mensheid slim genoeg om de aarde niet kapot te maken.

Gedragen jongeren met zo’n groen wereldbeeld zich duurzamer dan jongeren met een minder groen wereldbeeld? Dat blijkt inderdaad het geval. Het zijn echter vooral de groene duurzame gedragingen (gedrag dat te maken heeft met duurzaamheid van de natuur, zoals vlees eten, zuinig zijn met water, praten over het milieu) die samenhangen met een groen wereldbeeld. Er is nauwelijks tot geen relatie tussen een groene wereldbeeld en sociaal duurzaam gedrag, zoals het praten over armoede (tegenover praten over milieuproblemen), het kopen van (on) verantwoorde kleding en het ondersteunen van goede doelen door de Facebook pagina te ‘liken’.

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	3
1. INLEIDING	8
2. GEDRAG	11
2.1 Water en energie	12
2.2 Recycling	12
2.3 Mobiliteit	14
2.4 Consumentengedrag	15
2.5 Informatie zoeken	18
2.6 Mening geven over mondiale vraagstukken	19
2.7 Doneren aan goede doelen	20
2.8 Vrijwilligerswerk	21
2.9 Duurzaam gedrag verklaren	21
2.10 Tot slot	23
3. PRINCIPES	24
3.1 Gelijkwaardigheid van mensen	24
3.2 Wederzijdse afhankelijkheid	27
3.3 Gedeelde verantwoordelijkheid	32
3.4 Tot slot	33

4. GENDERVERSCHILLEN	35
4.1 Genderverschillen in gedrag	36
4.2 Genderverschillen als het gaat om principes en natuur	36
4.3 Gender in relatie tot andere kenmerken	39
4.4 Tot slot	41
 5. EEN GROEN WERELDBEELD	 43
5.1 Wereldbeeld Nederlandse jongeren	43
5.2 Verklaringen voor een groen wereldbeeld	45
5.3 Gedraag je je naar je wereldbeeld?	48
5.4 Tot slot	50
 BIJLAGE 1: OVERZICHT GEDRAGINGEN EN PRINCIPES 2012-2105	 52
 BIJLAGE 2: TABELLEN	 62
 BIJLAGE 3: METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING	 66
 LITERATUUR	 68

1. INLEIDING

In de tweede helft van 2015 hebben regeringsleiders, verenigd in de VN, samen afspraken gemaakt voor duurzame ontwikkeling. Deze afspraken resulteerden in een actieplan van zeventien doelen (United Nations, 2015). De werelddoelen worden gezien als de opvolgers van de millenniumdoelen, die in 2015 aflopen. Een groot verschil met de millenniumdoelen is dat er in de nieuwe ‘werelddoelen’ veel aandacht is voor duurzaamheid. Daarnaast hebben de nieuwe doelen betrekking op alle landen en alle mensen, waar de millenniumdoelen zich vooral richtten op ontwikkelingslanden. Dat laatste betekent dat ook de bijdrage van burgers aan duurzame ontwikkeling serieus wordt genomen. Het zijn niet enkel overheden, bedrijven of ngo’s die een rol kunnen spelen, ook aan individuele burgers wordt een rol toegekend.

Jongeren zijn op twee manieren betrokken bij de nieuwe doelen. Allereerst als begunstigten; voor jongeren willen de Verenigde Naties in 2030 bijvoorbeeld toegang tot goed onderwijs, gelijkwaardigheid tussen jongens en meisjes en toegang tot goede gezondheidszorg. Maar jongeren zijn óók uitvoerders van de doelen. Zij kunnen een bijdrage leveren aan duurzame ontwikkeling met hun gedrag. In dit rapport bekijken we in hoeverre het gedrag van Nederlandse jongeren bijdraagt aan de duurzame ontwikkeling van de wereld. We noemen dat mondiaal burgerschap; een verantwoordelijkheid met een mondiale dimensie, die dus verder gaat dan de landsgrenzen.

Jongeren en de wereld

De basis van deze studie is de definitie van mondiaal burgerschap zoals in 2012 door Carabain, Keulemans, Van Gent en Spitz is geformuleerd:

“De mondiale dimensie van burgerschap is gedrag dat recht doet aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, de gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor mondiale vraagstukken.”

In deze definitie staat gedrag centraal. Mondiaal burgerschap wordt in deze studie dan ook uitgewerkt in acht categorieën, waaronder een veelvoud aan concrete gedragingen vallen. Daarnaast is er aandacht voor de houding die mondiaal burgerschap onderschrijft. Carabain et al. (2012) stelden dat deze houding ten minste uitgaat van gelijkwaardigheid van mensen, een erkenning is van de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en uitgaat van een gedeelde verantwoordelijkheid voor mondiale vraagstukken. Deze drie 'principes' van mondiaal burgerschap komen uitgebreid aan bod in deze studie.

Verschillen tussen jongens en meisjes

Speciale aandacht besteden we aan verschillen tussen jongens en meisjes. In hoofdstuk 4 kijken we onder meer of meisjes anders naar de wereld kijken en of zij zich meer of minder duurzaam gedragen dan jongens. Er zijn goede redenen om dit uit te zoeken. Uit eerder onderzoek blijkt dat vrouwen vaker dan mannen sterkere prosociale waarden hebben, ze voelen zich sneller bezorgd en verantwoordelijk voor het welzijn van anderen en zijn minder materialistisch ingesteld (Beutel & Marini, 1995; Einolf, 2011). Uit onderzoek van Kaleidos Research onder Nederlanders in 2014 blijkt dat vrouwen zich duurzamer gedragen dan mannen, ook als er rekening wordt gehouden met andere achtergrondkenmerken (Boonstoppel & Van Elfrinkhof, 2014). Het is voor de praktijk relevant om verschillen tussen jongens en meisjes te kennen en te kunnen duiden. Inzichten in genderverschillen bieden handvatten voor bijvoorbeeld leraren en jongerenwerkers; want welke aanpak werkt voor wie het best? In deze editie van Jongeren en de Wereld gaan we dan ook na of verschillen in duurzaamheid tussen mannen en vrouwen ook op vroege leeftijd al optreden. Ook kijken we naar mogelijke verklaringen voor deze verschillen.

Gelijkwaardigheid van de natuur

De principes van gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheid zeggen vooral iets over de manier waarop mensen in de wereld met elkaar omgaan, welke problemen zij veroorzaken en hoe zij die zelf moeten en kunnen oplossen. Het gaat veelal over de relatie mens – mens en de gevolgen van die omgang. Dit zou het 'sociale' wereldbeeld kunnen zijn. In de operationalisering van de principes is de aandacht voor een gelijkwaardige relatie tussen mens en natuur echter ondergeschikt aan de relatie tussen mensen en landen onderling. Wat mist is informatie over opvattingen over de gelijkwaardigheid van de natuur ten opzichte van de mensheid.

Het is belangrijk te weten hoe jongeren aankijken tegen de relatie tussen mens en natuur. Is de natuur gelijkwaardig aan de mensheid? Hoe 'groen' is het wereld-

beeld van jongeren? Hebben dieren en planten rechten? En hebben we als mensen rekening te houden met die rechten? Is het logisch – of juist gevaarlijk – als mensen onevenredig veel ruimte innemen in de wereld ten opzichte van de natuur? Zoals het onderschrijven van de gelijkwaardigheid van mensen iets zegt over de ‘sociale kant’ van het mondiaal burgerschap van Nederlandse jongeren, zo zegt het onderschrijven van de gelijkwaardigheid en verantwoordelijkheid voor de natuur iets meer over de ‘groene kant’ van mondiaal burgerschap.

Dit jaar kijken we in de studie daarom ook naar dit ‘vierde’ principe. We noemen dat hier ook wel een groen wereldbeeld. Daarvoor zijn aan jongeren stellingen voorgelegd uit de *New Ecological Paradigm Scale* (Dunlap et al., 2000). Een deel van de stellingen is zo geformuleerd dat het onderschrijven hiervan betekent dat het wereldbeeld de gelijkwaardigheid van mens en natuur en de verantwoordelijkheid van mensen voor de natuur meer onderschrijft (ook wel het *New Ecological Paradigm*). Een ander deel van de stellingen erkent juist de superioriteit van mensen ten opzichte van de natuur (ook wel het *Dominant Social Paradigm*). In dit rapport beantwoorden we de vraag in hoeverre Nederlandse jongeren de gelijkwaardigheid van de natuur in relatie tot de mens onderschrijven. Daarnaast wordt ingegaan op verschillen in dit wereldbeeld tussen jongeren; welke jongeren hebben een ‘groener’ wereldbeeld dan anderen, waar hangt dit wereldbeeld mee samen?

Dit rapport

In hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3 wordt de duurzaamheid onder Nederlandse jongeren uiteengezet. In hoofdstuk 2 ligt de focus op (duurzaam) gedrag, in hoofdstuk 3 op de principes van gelijkwaardigheid, verantwoordelijkheid en wereldwijde afhankelijkheid. Deze studie is de vierde in de reeks *Jongeren en de Wereld*. We besteden daarom in de eerste twee hoofdstukken waar het kan en waar het relevant is ook aandacht aan ontwikkelingen over de tijd. Zijn jongeren zich sinds 2012 meer of minder duurzaam gaan gedragen? Is met de toenemende afhankelijkheid in de wereld ook het besef van deze afhankelijkheid onder Nederlandse jongeren gegroeid?

Hoofdstuk 4 gaat in op verschillen in duurzaam gedrag en houdingen tussen jongens en meisjes. In hoofdstuk 5 beschrijven we hoe Nederlandse jongeren aankijken tegen de relatie tussen mens en natuur. Uitgebreide figuren en tabellen, en een onderzoeksverantwoording, zijn te vinden in de bijlagen.

2. GEDRAG

Jongeren hebben, naarmate zij ouder worden, steeds meer mogelijkheden om via gedrag hun betrokkenheid bij een duurzame toekomst voor de wereld te tonen én deze ook te beïnvloeden. Gedrag kan op een directe manier bijdragen aan duurzaamheid van mens en natuur; bijvoorbeeld door energie te besparen, recycling en zo min mogelijk verspillen. Daarnaast kunnen jongeren via hun gedrag en betrokkenheid op een indirecte manier een positieve bijdrage leveren aan duurzaamheid (Stern, 2000). Door hun mening te geven over mondiale vraagstukken kunnen jongeren bijvoorbeeld hun omgeving beïnvloeden. Dat begint thuis, maar kan ook in de vorm van politieke participatie; lokaal of nationaal. Of door tijd of geld te doneren aan organisaties die zich inzetten voor sociale duurzaamheid of voor de natuur. Hoewel jongeren hierin beperkter zijn dan volwassenen, met name als het gaat om hun gedrag als (duurzame) consument, zijn er dus toch legio mogelijkheden om je als jongere duurzaam te gedragen.

In dit eerste hoofdstuk staat duurzaam gedrag centraal. We bespreken acht thema's van direct en indirect gedrag: omgang met water en energie, keuzes in mobiliteit, recycling en afval, consumentengedrag, mening geven over mondiale vraagstukken, informatie zoeken of delen over deze vraagstukken en het doneren van tijd of geld. In hoeverre gedragen Nederlandse jongeren zich op deze thema's duurzaam?

Dit onderzoek maakt deel uit van een meerjarige studie. Naast een stand van zaken in 2015 wordt daarom ook aandacht gegeven aan veranderingen over tijd. Zijn Nederlandse jongeren zich op de acht genoemde thema's gemiddeld meer of minder duurzaam gaan gedragen? In dit hoofdstuk behandelen we opvallende of relevante verschillen. Bijlage 1 bevat een overzicht van alle gedragingen over de jaren 2012 – 2015.

2.1 WATER EN ENERGIE

Toegang tot water en ongelimiteerd gebruik van energie is voor veel Nederlandse jongeren vanzelfsprekend. Schoon water komt hier immers gewoon uit de kraan, en stroom uit het stopcontact. Maar de toegang tot schoon water is wereldwijd oneerlijk verdeeld en bronnen voor energie zijn schaars. Bevolkingsgroei en economische groei dragen eraan bij dat de vraag naar schoon water en energie wereldwijd stijgt. Door verantwoord en zuinig om te gaan met water en energie dragen jongeren bij aan een duurzamere toekomst voor de wereld.

Steeds zuiger met water

Jongeren gaan redelijk bewust om met water; slechts één op de tien jongeren laat de kraan lopen tijdens het tandenpoetsen. Jongeren zijn de afgelopen vier jaar minder water op deze manier gaan verspillen, want in 2012 liet nog zeventien procent van de jongeren de kraan lopen. Uit eerder onderzoek (Hoeks et al., 2013) bleek dat, hoewel bijna alle kinderen graag spelen met water, ook jongere Nederlandse kinderen al zuinig met water omgaan bij dagelijkse activiteiten als tandenpoetsen. Betekent dit dat Nederlanders op het gebied van water bewuste, duurzame burgers zijn? Helaas (nog) niet; uit onderzoek in 2014 (Spitz et al., 2014) onder volwassenen blijkt dat er onder Nederlanders nog een wereld te winnen valt op het gebied van bewustzijn over watervraagstukken en in het duurzamer omgaan met water. Onder jongeren lijkt echter al een positieve trend ingezet.

Laders blijven lastig

Wat betreft energie is er niet zo'n eenduidige positieve ontwikkeling te zien. Aan de ene kant vertoont steeds een substantieel deel van de jongeren (84%) hierin duurzaam gedrag door het licht uit te doen als zij als laatste de kamer verlaten. Aan de andere kant is het aandeel jongeren dat de oplader van hun mobieltje in het stopcontact laat zitten (waardoor energie kan 'wegleken') in de afgelopen jaren gestegen (van respectievelijk 39% en 40% in 2012 en 2013 naar 45% en 44% in 2014 en 2015).

2.2 RECYCLING

Je kan je duurzaam gedragen door minder energie en water te verspillen, maar ook door verantwoord om te gaan met afval (bijvoorbeeld geen afval op straat gooien en afval te recyclen) en geen eten te verspillen.

Geen afval op straat

Bijna driekwart van de Nederlandse jongeren (72%) gebruikte in 2015 plastic tasjes meer dan één keer, en heel weinig jongeren geven toe dat zij afval op straat gooien (2%). Het aandeel jongeren dat plastic tasjes hergebruikt en geen afval op straat weggooit is al vier jaar redelijk stabiel.

FIGUUR 2.1

Zeven op de tien jongeren gebruikt plastic tasjes (vaak of bijna altijd) meer dan één keer. N = 1.366, gewogen resultaten.

Hoewel het hergebruik van plastic tasjes onder jongeren door de tijd dus redelijk stabiel is, zijn er wel verschillen tussen jongeren. Meisjes doen dit vaker dan jongens, jongeren op havo/vwo vaker dan basisscholieren en vmbo'ers, jongeren die wel eens naar de kerk gaan vaker dan jongeren die nooit in een kerk komen en jongeren die in de randstad wonen vaker dan jongeren buiten de randstad.

FIGUUR 2.2

Jongeren die in de randstad wonen hergebruiken vaker plastic tasjes dan jongeren die buiten de randstad wonen. N = 1.366, gewogen resultaten.

Minder voedselverspilling gerapporteerd

De voedselverspilling onder jongeren is afgenomen in de laatste vier jaar. In 2012 gaf nog achttien procent aan eten dat over is weg te gooien, óók als het nog goed is, in 2015 is dit nog maar veertien procent. Mogelijk zijn Nederlandse jongeren zich steeds meer bewust van de negatieve effecten van voedselverspilling. Vanuit verschillende hoeken zijn in de afgelopen jaren initiatieven ontplooit om Nederlanders minder voedsel te laten verspillen. Zo verschijnen er kookboeken om te koken met klikjes en besteedt het Voedingscentrum aandacht aan voedselver-

spilling in haar campagne Hoezo50kilo (Voedingscentrum, z.j). Natuurlijk is het ook goed mogelijk dat er financiële redenen een rol spelen in de afname van het weggooien van eten dat nog goed is. Minder voedsel weggooien (en dus minder hoeven kopen) is tenslotte een vorm van besparen, óók onder jongeren. Gemiddeld genomen verspillen jongeren dus minder voedsel in de jaren 2012-2015.

FIGUUR 2.3

Eén op de zeven jongeren gooit 'vaak of (bijna) altijd' eten weg dat nog goed is. N = 1.366, gewogen resultaten.

Toch betekent dit niet dat *alle* Nederlandse jongeren op dit terrein duurzamer zijn geworden. Onder de grootste groep, ruim twee derde van de jongeren, is sinds 2012 niets veranderd. Hoewel bijna zeventien procent van de jongeren duurzamer is geworden, is ook zo'n twaalf procent van hen minder duurzaam geworden in de omgang met voedsel.

Welke jongeren zijn dan vooral minder voedsel weg gaan gooien? De daling in het weggooien van eten dat nog goed is, is sterker onder jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 14 jaar dan onder jongeren van 15 tot en met 17 jaar. Ook blijkt de duurzaamheid wat betreft voedselverspilling meer te zijn toegenomen onder jongens dan onder meisjes. Gemiddeld genomen waren meisjes op dit punt trouwens al iets minder duurzaam.

2.3 MOBILITEIT

Fietsen is voor veel Nederlanders een vanzelfsprekendheid (zie Box 1). Fietsen is niet alleen een gezonde keuze, maar ook duurzamer dan alternatieven zoals de auto of het openbaar vervoer. Ook de voorwaarden zijn goed; Nederland kent bijna overal goede, veilige fietspaden, het overige verkeer houdt relatief veel rekening met fietsers én veel kinderen doen op de basisschool een fiets-veilig

examen. Toch geeft nog bijna één op de drie jongeren aan dat ‘als zij mochten kiezen, ze zich liever laten wegbrengen met de auto dan dat ze fietsen’. Hier valt dus echt wat te winnen als het gaat om duurzaam gedrag.

BOX 1: NEDERLANDERS EN DE FIETS

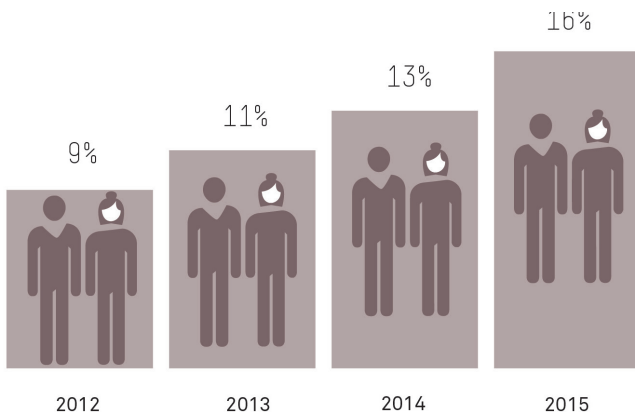
Gemiddeld leggen Nederlanders bijna twee kilometer per dag af voor het volgen van cursus/onderwijs of naar kinderopvang (CBS Statline, 2015). Bijna een kwart van die afstanden wordt per fiets afgelegd. Op het platteland zijn de gemiddelde afstanden die per fiets worden afgelegd voor woon -school verkeer groter dan in stedelijke gebieden. Toch zijn er gemiddeld genomen waarschijn-

lijk maar weinig landen waar zoveel woon-werk en -school verkeer fietsend wordt afgelegd. Binnen Europa kiezen Nederlanders in dagelijks gebruik in ieder geval het vaakst voor de fiets. 36 procent van de Nederlanders maakt deze keuze, gevolgd door de Denen (23%) en Hongaren (22%, Eurobarometer 2014).

2.4 CONSUMENTENGEDRAG

Steeds meer Nederlandse jongeren kopen tweedehands spullen. In 2012 deed negen procent dit vaak of altijd, in 2015 is dit bijna verdubbeld naar zestien procent. Niet alle jongeren zijn even genegen tweedehands spullen te kopen. Er blijkt met

FIGUUR 2.4

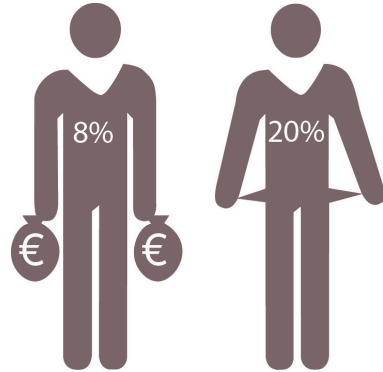
Steeds meer Nederlandse jongeren kopen tweedehands spullen (% vaak of altijd, 2012-2015). N = 1.366, gewogen resultaten.

name een samenhang tussen het huishoudinkomen en het kopen van tweedehands spullen. Jongeren uit een gezin met een relatief hoog huishoudinkomen kopen minder vaak tweedehands spullen dan jongeren uit een gezin met een relatief laag huishoudinkomen.

Eerder onderzoek (Hogeling & van Gent, 2014) laat zien dat jongeren verschillende belemmeringen ervaren om tweedehands spullen te kopen: veel jongeren vinden het niet fijn om spullen te gebruiken van mensen die ze niet kennen. Ze twijfelen over de kwaliteit, zijn bang dat het al stuk is en hebben dan geen garantie om het te ruilen voor een product zonder gebreken. Ook valt het woord 'vies' vaak als het gaat om tweedehands artikelen. Jongeren willen daarnaast meegaan met trends en dat kan volgens hen niet met tweedehands spullen. Mogelijk is de toename in het kopen van tweedehands spullen juist te verklaren vanuit zo'n trend in de laatste jaren, namelijk het kopen van *vintage* kleding, vaak tweedehands. Daarnaast is het aanbod van tweedehands producten ook steeds vaker gestructureerd en onder vergelijkbare voorwaarden als nieuwe producten. Denk aan online warenhuis Bol.com waar bij de zoekopdracht naar een nieuw boek het eventuele tweedehands alternatief direct ook in beeld komt. Belangrijk is wel op te merken dat het ook zo kan zijn dat Nederlandse jongeren überhaupt meer spullen zijn gaan kopen in de afgelopen jaren.

Weinig vegetariërs

Vlees eten blijft populair. Het aandeel jongeren dat vaak of altijd vlees eet ligt al vier jaar stabiel rond de 88 procent, de overgrote meerderheid van de Nederlandse jongeren. Het aandeel dat aangeeft 'soms' vlees te eten (in plaats van 'nooit', 'vaak' of 'altijd') lijkt iets te groeien, maar het is te vroeg om uitspraken te doen over een trend. Het is ook niet zo gek dat veel Nederlandse jongeren vlees eten. Vlees is een vast onderdeel van ons voedingspatroon. Vandaag de dag wordt een groot deel van het geld dat we aan voeding besteden, besteed aan vlees en vis (Van der Bie, Hermans, Pierik, Stroucken, & Wobma, 2012). Het eetpatroon van

FIGUUR 2.5

Jongeren uit een gezin met een relatief hoog huishoudinkomen kopen minder vaak tweedehands spullen dan jongeren uit een gezin met een relatief laag huishoudinkomen (% dat vaak/altijd tweedehands spullen koopt). N = 1.366, gewogen resultaten.

BOX 2: CONSUMENTENGEDRAG ONDER JONGEREN

Al eerder (bijv. Hogeling & van Gent, 2014) schreven we over de bijzondere positie die jongeren hebben in consumentengedrag. Jongeren hebben over het algemeen minder te besteden dan volwassenen en zijn veel minder vaak verantwoordelijk voor grote aankopen en de keuzes die daarbij horen. In een gezinssituatie beslissen vaak de ouders/verzorgers en hebben ook alleen volwassenen de mogelijkheid om bijvoorbeeld een contract af te sluiten voor energie.

Het NIBUD (Nederlands Instituut voor Budgetvoorlichting) deed in 2014 onderzoek naar de beleving van geldzaken door Nederlandse

jongeren. Dat onderzoek bevestigt dat jongeren van 12 tot en met 14 jaar op een andere manier met geld bezig zijn dan 18-plussers; ze zijn veel minder met geld(zaken) bezig en zien geld vooral als een middel om leuke dingen mee te doen (Nibud, 2014). Het onderzoek bevestigt ook dat ouders een belangrijke rol hebben als het gaat om de uitgaven; de jongeren zien hun ouders als belangrijkste gesprekspartner over geld(zaken). 75 procent van de 15-17 jarigen praat minimaal één keer per maand met hun ouders over geldzaken. Aan welke specifieke aankopen jongeren hun geld uitgeven (en of dat een duurzame keuze is), lijkt nog weinig te worden besproken.

jongeren is vaak nog sterk afhankelijk van wat er in het gezin gegeten wordt, en van de volwassen Nederlanders eet 80 procent vaak of altijd vlees (Boonstoppel & Van Elfrinkhof, 2014).

Gestegen bewustzijn kinderarbeid?

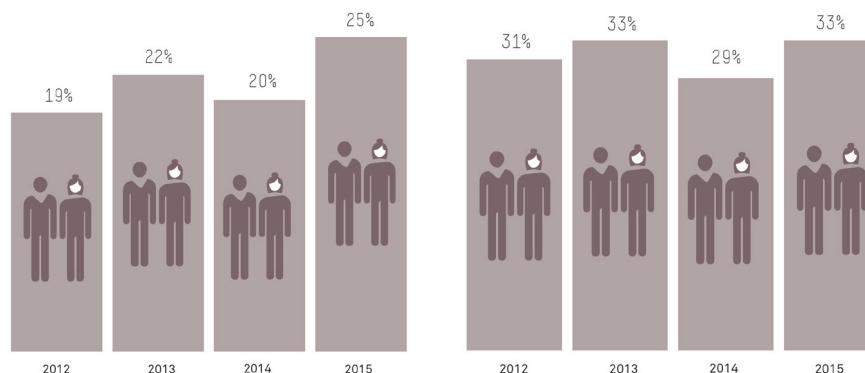
Kleding verbindt Nederlanders via het milieu met de rest van de wereld. De grondstoffen voor kleding zijn veelal natuurlijke materialen zoals het water intensieve katoen. Maar hoeveel en welke kleding we hier kopen heeft niet alleen invloed op het watergebruik in productielanden, maar ook op de arbeidsomstandigheden in de confectie-industrie. Die relatie is complex, want het is voor de Nederlandse consument nog ingewikkeld om te achterhalen welke kleding in de Nederlandse winkels nu wel en welke kleding niet onder verantwoorde omstandigheden geproduceerd is. In hoeverre handelen Nederlandse jongeren naar de kennis die ze mogelijk hebben over de productie van kleding? Zeventien procent van de jongeren geeft aan producten te kopen, ook al weten ze dat die door kinderen zijn gemaakt. Dit aandeel is de afgelopen vier jaar gestegen. Waarschijnlijk is dit eerder het gevolg van een groter bewustzijn van kinderarbeid onder jongeren dan een toename in de daadwerkelijke keuze voor deze producten.

2.5 INFORMATIE ZOEKEN

Internet steeds vaker bron van informatie over de wereld

Steeds meer Nederlandse jongeren volgen nieuws over problemen in de wereld via internet (respectievelijk 25% in 2015 en 19% in 2012, Figuur 2.6 A). Het aandeel jongeren dat dit nieuws uit televisieprogramma's, radio en krant haalt, is echter niet gedaald (Figuur 2.6 B). Deze oudere media worden vooralsnog als informatiebron niet verdrongen door het internet. De stijging in het volgen van het nieuws via internet is mogelijk het gevolg van het feit dat jongeren in steeds grotere mate via hun mobieltje toegang tot het internet hebben. Bijna alle Nederlandse jongeren in de leeftijd 13-18 jaar (99%) hebben tegenwoordig een eigen mobieltje, en bij slechts twee procent is dat er één zonder internet, zo blijkt uit onderzoek van Kennisnet (2015). Gemiddeld hebben Nederlandse jongeren vier verschillende media in gebruik, zoals laptops, mobieltje, tablet en televisie (Kennisnet, 2015).

FIGUUR 2.6 A EN B

Steeds meer Nederlandse jongeren volgen nieuws over problemen in de wereld via internet (Figuur A). Het aandeel jongeren dat nieuws uit tv, krant en radio haalt is stabiel (Figuur B). N = 1.366, gewogen resultaten.

Ook kan meespelen dat jongeren zelf in de loop der jaren steeds beter toegerust zijn om informatie op internet te vinden. Nederlandse jongeren maken veel gebruik van het internet, bijna het meest van alle jongeren binnen de Europese Unie. Ruim negen op de tien jongeren tussen de 16 en 19 jaar oud maken dagelijks gebruik van het internet (Eurostat, 2015). Hoe wijder het internet verspreid is in een samenleving, hoe meer de digitale vaardigheden van kinderen in die samenleving toenemen (Hasebrink, 2014). Het internetgebruik onder Nederlandse jongeren ligt hoog in internationaal perspectief. Nederlanders van 16 tot 75 jaar zijn tus-

sen 2010 en 2013 vaardiger geworden in het gebruik van internet, zo blijkt uit onderzoek van Kennisnet (2015) en Centraal Bureau voor de Statistiek (2014).

Bij het zoeken van informatie zien we ook verschillen tussen jongeren. Zo blijken jongeren die tussen de 12 en 15 jaar oud zijn minder vaak dan ‘oudere’ jongeren (15 jaar en ouder) via internet het nieuws te volgen over problemen in de wereld (Figuur 2.7). Ook volgen jongeren die op de havo of het vwo zitten vaker dan basisschoolleerlingen en vmbo’ers het nieuws op internet. Daarnaast doet ook het inkomen van de ouders ertoe (des te hoger, des te meer er door de jongeren nieuws wordt gevolgd via internet).

FIGUUR 2.7
Jongeren tussen de 12 en 14 jaar zoeken minder vaak nieuws over wereldproblemen via internet dan jongeren van 15 jaar en ouder.
N = 1.366, gewogen resultaten.

BOX 3 - INTERNETGEBRUIK IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

Steeds meer Nederlandse jongeren volgen nieuws over problemen in de wereld via internet. Ook internationaal gezien blijken Nederlandse jongeren qua internetgebruik tot de voorhoede te behoren. Nederland hoort bij de Europese landen waar meer dan 90 procent van de jongeren dagelijks gebruik maakt van het internet. Net als in Luxemburg is 96 procent van de Nederlandse jongeren (16-29 jaar) iedere dag online, naast Denemarken, Estland en Finland waar dit 95 procent is, zo blijkt uit

cijfers van Eurostat (2015).

Of we hier in Nederland dan ook te maken hebben met echte wizzkids, is nog niet zo zeker. De Europese onderzoekers vroegen ook wie er wel eens een computerprogramma heeft geschreven in een programmeertaal. Daarbij eindigen Nederlandse jongeren (16-29) in de middenmoot; zestien procent van de jongeren heeft dit wel eens gedaan. De echte wizzkids zijn te vinden in Finland (38%), Spanje, Kroatië en Zweden (alle drie 27%).

2.6 MENING GEVEN OVER MONDIALE VRAAGSTUKKEN

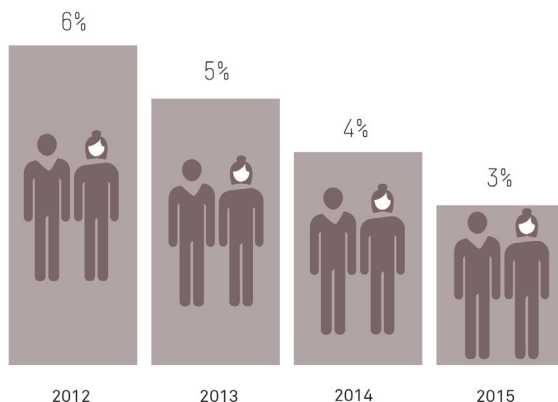
Er zijn verschillende manieren om je betrokkenheid bij problemen in de wereld, over bijvoorbeeld het milieu of mensenrechten, te uiten. Nederlandse jongeren doen dit gemiddeld genomen maar mondjesmaat (Figuur 2.8). Ze praten amper

(6%) over armoede of milieuproblemen, en slechts één op de tien jongeren steunt goede doelen op Facebook.

Jongeren lijken zich naar vrienden en familie wel steeds meer uit te spreken over het milieu; het aandeel jongeren dat 'er wat van zegt als familie of vrienden iets doen dat niet goed is voor het milieu' is licht maar significant gestegen van negen procent in 2012 naar veertien procent in 2015.

Jongeren weinig actief betrokken bij problemen in de wereld

Opmerkelijk is dan dat Nederlandse jongeren steeds minder vaak online hun mening lijken te geven over problemen in de wereld, via een website, blog of via twitter (Figuur 2.8). Eerder zagen we dat jongeren voor informatie over die problemen het internet juist wel steeds beter weten te vinden. De betrokkenheid bij de wereld blijft onder jongeren redelijk passief. De verschillen tussen informatie verzamelen van internet en daar je mening geven blijkt ook uit ander onderzoek. Uit een studie van Kennisnet blijkt dat meer dan de helft van de jongeren iets opsteekt van internet, terwijl veel minder jongeren 'zichzelf presenteren' via digitale media (Kennisnet, 2015).

FIGUUR 2.8

Nederlandse jongeren geven steeds minder vaak online hun mening over problemen in de wereld via website, blog of twitter. $N = 1.366$, gewogen resultaten.

2.7 DONEREN AAN GOEDE DOELEN

Bijna een derde van de Nederlandse jongeren draagt bij aan de inkomsten van goede doelenorganisaties; door geld in te zamelen of door zelf te doneren. De

helft van de jongeren doet geen van beiden, maar bijna een vijfde van de jongeren besteedt zowel tijd als geld aan goede doelen. Volwassenen hebben wat meer mogelijkheden (want meer inkomsten) om te doneren dan jongeren. Het percentage volwassenen dat doneert ligt dan ook hoger, in 2015 zegt bijna de helft (47 procent) van de volwassen Nederlanders vaste donateur te zijn van één of meerdere goede doelen (Boonstoppel, in druk).

2.8 VRIJWILLIGERSWERK

Bijna 40 procent van de Nederlandse jongeren deed in 2015 vrijwilligerswerk. Er verandert over de jaren weinig aan de sectoren waarin Nederlandse jongeren vooral vrijwilligerswerk doen. 'Sport' blijft in 2015 het meest populair, gevolgd door 'geloof' en 'zorg'. Vrijwilligerswerk op het gebied van mensenrechten en ontwikkelingshulp wordt relatief weinig gedaan. Onder volwassenen doet 40 procent vrijwilligerswerk (Boonstoppel, in druk). Jongeren zijn dus ongeveer net zo vaak actief als vrijwilliger als volwassenen.

2.9 DUURZAAM GEDRAG VERKLAREN

Door alle gedragingen samen te voegen is het goed mogelijk om algemene veranderingen over de jaren te laten zien. We doen dat in een index; de Index Mondiaal Burgerschap. In 2015 scoren Nederlandse jongeren gemiddeld 42,3 op deze Index. In voorgaande jaren lag die score weinig maar significant lager, namelijk 41,0 in 2014, 40,8 in 2013 en 40,8 in 2012. Nederlandse jongeren zijn zich in het algemeen dus iets duurzamer gaan gedragen in de loop van de tijd. Dit zegt nog niet perse iets over de intenties van jongeren; het kan ook zo zijn dat de mogelijkheden om je duurzaam te gedragen door de tijd zijn uitgebreid.

Ook kan de index worden gebruikt om mondiaal burgerschapsgedrag als een samengestelde maat te verklaren. Een uitgebreide reeks gedragingen geeft een mooi algemeen overzicht van mondiaal burgerschapsgedrag. Bij het zoeken naar een verklaring voor duurzaam gedrag is het echter de moeite waard om eens verder dan de index te kijken. Het is een enorm uitgebreide reeks aan gedragingen, die te maken hebben met mobiliteit, met energie en recycling, met informatie zoeken en actieve participatie. Maar wat zet jongeren nu aan tot dit specifieke duurzame gedrag? Is het niet ook best logisch om te verwachten dat er aan deze brede

range van gedragingen verschillende motieven ten grondslag liggen? En dat ze dus ook niet als één groep van gedragingen te verklaren zijn. Sommige gedragingen zullen mogelijk meer intern gemotiveerd zijn door overtuigingen van de jongeren, terwijl andere gedragingen mogelijk meer worden gestuurd door externe factoren als budget, omgeving, ouders etc.

Motieven voor duurzaam gedrag

Wat betreft de ‘interne’ redenen voor duurzaamheid beschrijven Lindenberg en Steg (2007) drie soorten motieven die ervoor zorgen dat je je wel of niet duurzaam gedraagt. Er zijn hedonistische motieven (je wilt je ergens goed door voelen, bijvoorbeeld iets lekker eten of iets leuks kopen), winstmotieven (wanneer geld en status een rol spelen) en normatieve motieven (wat is gepast gedrag, wat verwachten anderen van je?). Op basis van deze drie motieven selecteer je informatie, zie je eventuele alternatieven en gedraag je je uiteindelijk meer of minder duurzaam in een specifieke situatie. En, terugkomend bij de veelheid aan gedragingen die in dit rapport aan de orde komen, is het heel waarschijnlijk dat er bij de keuze voor tweedehands kleding andere motieven de overhand krijgen dan bij het zoeken van informatie op internet, of het geven van je mening over wereldproblemen op een online forum of blog.

We zien dat in 2015 Nederlandse jongeren zich gemiddeld op een aantal vlakken duurzaam gedragen; ze kopen meer tweedehands spullen dan in eerdere jaren, zijn zuinig met water en bijna niemand gooit afval op straat. Binnen de groep Nederlandse jongeren kan het echter best zo zijn dat er veel verschillende maten van duurzaam gedrag voorkomen. Misschien gedragen jongens zich wel veel duurzamer dan meisjes. En misschien wordt je steeds minder duurzaam als je ouder wordt? Verschillen tussen jongens en meisjes in gedrag én houding komen uitgebreid aan bod in Hoofdstuk 4. Om verschillen in gedrag tussen andere ‘groepen’ jongeren te onderzoeken analyseerden we de samenhang tussen een twintigtal ‘kenmerken’ van jongeren en de gedragingen. De kenmerken van jongeren die we analyseerden zijn geslacht, leeftijd, hun opleiding, het opleidingsniveau van de ouders, of ze wel of niet naar de kerk gaan, het inkomen van de ouders, of ze wel of niet in de randstad wonen, of hun ouders betrokken zijn bij de wereld en dat ook uiten, wat de jongeren weten over de wereld, in welke mate ze contact hebben met mensen uit andere culturen, welke mate van altruïsme en empathie ze vertonen en of ze de principes van gelijkwaardigheid, wederzijdse afhankelijkheid en een gedeelde verantwoordelijkheid onderschrijven.

Mening geven hangt samen met persoonskenmerken

Tabel B in Bijlage 2 geeft alle samenhangen tussen de kenmerken van jongeren

en de afzonderlijke gedragingen. Wat valt op? Een aantal kenmerken – altruïsme, cultureel contact, huidige opleiding van de jongere, empathie, kerkgang – hangt relatief vaak samen met duurzame gedragingen. Met name de bij gedragingen die vallen onder ‘mening geven’ blijkt er veel samenhang te zijn met de mate van altruïsme; veel altruïsme gaat samen met vaker je duurzame mening geven. Hetzelfde geldt in iets mindere mate voor empathie. Ook cultureel contact speelt bij deze gedragingen een rol; des te meer je in contact bent (geweest) met andere culturen, des te meer je als jongere je online of offline je mening geeft over milieu en armoede.

De hoogte van de opleiding die de jongere volgt, speelt een rol bij gedragingen die gaan over water en energie, bij het vinden van informatie over wereldnieuws én bij twee van de vijf gedragingen onder ‘mening geven’. Daarnaast blijkt een hoog huishoudinkomen een negatieve rol te spelen bij duurzaam gedrag. Jongeren die opgroeien in een huishouden met een inkomen van meer dan twee keer modaal kopen minder tweedehands, laten hun oplader vaker onnodig in het stopcontact zitten en gooien vaker eten weg dat nog goed is. Dit betekent niet per se dat deze jongeren minder duurzame intenties hebben, zij voelen mogelijk gewoon minder de noodzaak om te besparen.

2.10 TOT SLOT

Gedragen Nederlandse jongeren zich duurzaam? In 2015 gedragen Nederlandse jongeren zich op een aantal vlakken overwegend duurzaam, en tonen zo respect voor de (toekomstige) wereld. Ze kopen meer tweedehands spullen dan in eerdere jaren, zijn zuinig met water en bijna niemand zegt afval op straat te gooien. Het uiten van persoonlijke betrokkenheid bij de wereld is, net als in voorgaande jaren, veel minder makkelijk voor Nederlandse jongeren. Of het daarmee dan wel de goede kant opgaat? Dat blijkt dubbel. Qua actieve betrokkenheid ‘buiten de deur’ valt er vooral nog wel wat te winnen; Nederlandse jongeren geven steeds minder vaak online hun mening over problemen in de wereld, via een website, blog of via twitter. Maar in kleinere kring, naar familie en vrienden, gaan juist steeds meer jongeren zich uitspreken over het milieu. Alle gedragingen bijeengenomen in de Index mondiaal burgerschap zien we dat Nederlandse jongeren zich in 2015 ten opzichte van 2012, 2013 en 2014 iets duurzamer zijn gaan gedragen.

Welke jongeren gedragen zich meer duurzaam dan anderen? Een aantal kenmerken – altruïsme, cultureel contact, huidige opleiding van de jongere, empathie, kerkgang – blijkt relatief vaak samen te hangen met duurzame gedragingen. Ook zien we bij een aantal gedragingen verschillen tussen jongens en meisjes; in hoofdstuk 4 wordt hier verder op ingegaan.

3. PRINCIPES

Wat vinden jongeren van de wereld om hen heen? Ook dit jaar zijn drie principes met behulp van stellingen aan jongeren voorgelegd; de gelijkwaardigheid van mensen, de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en een gedeelde verantwoordelijkheid voor problemen in de wereld. We verwachten dat deze principes samenhangen met duurzaam gedrag. In dit hoofdstuk wordt weergegeven hoe jongeren in 2015 over deze principes denken. Daarnaast besteden we aandacht aan significante veranderingen door de tijd heen. Bijlage 1 geeft een overzicht van de antwoorden op alle stellingen die zijn voorgelegd over de jaren 2012 – 2015.

3.1 GELIJKWAARDIGHEID VAN MENSEN

Nederlandse jongeren groeien op in een samenleving die bestempeld wordt als relatief gelijkwaardig. In de Social Justice Index, een rangordening van EU-landen naar de mate waarin inwoners gelijke kansen krijgen, staat Nederland als vierde op de lijst (Schraad-Tischler & Kroll, 2014). Ongeacht hun culturele achtergrond, geslacht, leeftijd, talenten of beperkingen kunnen jongeren in Nederland op allerlei manieren deelnemen aan de maatschappij. Jongeren die hier opgroeien krijgen zo gelijkwaardigheid met de paplepel ingegeven. Zorgt dit ervoor dat zij het principe van gelijkwaardigheid van mensen wereldwijd ook in grote mate onderschrijven? De acht stellingen gaan over gelijke kansen, gelijkwaardigheid in werk, van religie, gelijkheid en tussen etnische groepen, nabijheid van mensen uit andere culturen en vrijheid van meningsuiting.

Mensen ver weg gelijkwaardig aan ons

Nederland is het afgelopen jaar geconfronteerd met een toenemende stroom van vluchtelingen die in ons land asiel aanvragen. Een tijd waarin aan de ene kant

appél wordt gedaan op het principe van gelijkwaardigheid door oproepen vanuit verschillende hoeken om vluchtelingen te verwelkomen in ons land. Aan de andere kant staat dit principe juist onder druk; onder een deel van de Nederlandse bevolking is weerstand om vluchtelingen opvang te bieden. Vluchtelingen worden geframed als ‘anderen’ die niet thuis horen in onze samenleving. Wat vinden jongeren nu van de gelijkwaardigheid van mensen wereldwijd? Het merendeel van de Nederlandse jongeren onderschrijft het principe van gelijkwaardigheid. Meer dan twee derde van de jongeren vindt het erg dat een kind uit een arm land minder kansen heeft dan zij zelf (zie Figuur 3.1). En slechts acht procent is het ermee eens dat vrijheid van meningsuiting voor mensen in arme landen minder belangrijk is.

Gelijkwaardigheid ook dichtbij

Jongeren onderschrijven het principe van gelijkwaardigheid van mensen wereldwijd echter niet alleen voor situaties waarin de ander ver weg is.

Ook als het gaat om hun eigen leven, erkennen zij de gelijkwaardigheid van mensen. Een minderheid vindt de normen en waarden van de eigen cultuur beter dan die van anderen (25%) of heeft liever burens van dezelfde cultuur (28%, zie Figuur 3.2). Daarnaast is bijna drie op de vijf Nederlandse jongeren is er van overtuigd dat moslims gelijkwaardig zijn aan christenen.

Gelijkwaardigheid minder belangrijk als het gaat om baankans

Als het gaat om werk of financiële zekerheid lijkt de gelijkwaardigheid van mensen echter minder belangrijk voor jongeren. In mei 2007 zijn de grenzen open gegaan voor werknemers uit Polen en andere midden- en Oost-Europese landen. Veel Nederlandse jongeren vinden dat zij meer kansen moeten hebben op een baan dan Polen in Nederland (68%). Ook is bijna veertig procent van de jongeren van mening

FIGUUR 3.1

68 procent van de jongeren vindt het erg dat een kind uit een arm land minder kansen heeft dan zijzelf (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 3.2

28 procent van de jongeren heeft liever burens van dezelfde cultuur (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

dat we in Nederland rijker zijn dan mensen in arme landen omdat we zaken beter aanpakken. En ondanks dat Nederlandse jongeren in een vrij egalitaire samenleving opgroeien en over het algemeen positief oordelen over gelijkwaardigheid, onderschrijven ze van de drie principes de gelijkwaardigheid van mensen het minst.

BOX 4: GELIJKE KANSEN IN NEDERLAND?

Hoe doet Nederland het als het gaat om het creëren van gelijke kansen voor iedere burger om deel te nemen aan de samenleving? Is onze samenleving egalitair vergeleken met andere Europese landen? In de Social Justice Index zijn 28 EU-landen vergeleken op zes aspecten van gelijkwaardigheid (Schraad-Tischler & Kroll, 2014). Nederland staat op een vierde plek, achter de Scandinavische landen Zweden, Finland en Denemarken. Nederland scoort hoog als het gaat om armoedepreventie, toegang tot de arbeidsmarkt en gezondheidszorg en op het terrein van sociale cohesie en het tegengaan van discriminatie. Opvallend is dat Nederland relatief slecht scoort als het gaat om de toegankelijkheid van het onderwijs; Nederland is

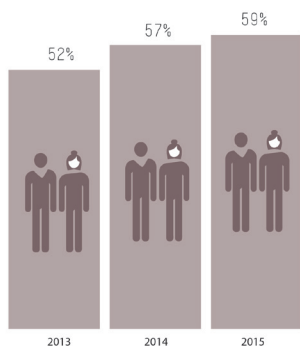
vijftiende op de lijst van 28 landen. Vanuit het perspectief van sociale rechtvaardigheid is het belangrijk dat de sociaaleconomische achtergrond van studenten geen effect heeft op het succes in het onderwijs. In Nederland blijken jongeren met een lagere sociaaleconomische achtergrond het echter minder ver te schoppen op school in vergelijking met andere landen (Van de Werfhorst, Elffers, & Karsten, 2015). Een verklaring hiervoor ligt in de relatief jonge leeftijd van 12 jaar waarop gekozen wordt voor een schooltype. Uit dit onderzoek blijkt dat in landen waar jongeren relatief vroeg kiezen, zoals in Nederland en Duitsland, de verschillen in leerprestaties groter zijn dan in landen waar die keuze later gemaakt wordt, zoals Finland en Zweden.

Verandering door de tijd heen

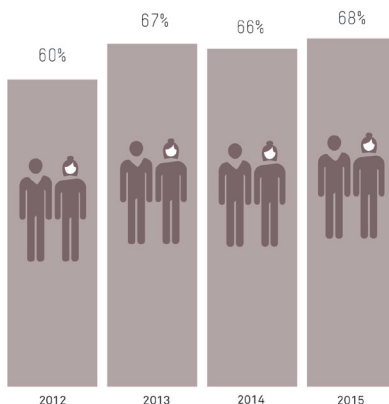
Blijven jongeren door de jaren heen hetzelfde denken als het gaat om gelijkwaardigheid? Zagen we in 2014 nog dat jongeren het principe van gelijkwaardigheid iets minder onderschrijven in vergelijking met 2013 en 2012, in 2015 ligt dit weer op het niveau van 2012 en 2013.

Kijken we naar individuele stellingen dan zijn de Nederlandse jongeren in zowel 2015 als 2014 wat positiever over de gelijkwaardigheid van moslims ten opzichte van christenen of andere gelovigen dan in 2013 (zie Figuur 3.3). Gezien de aanslag in januari 2015 op het tijdschrift Charlie Hebdo is het opvallend dat in 2015 nog steeds een lichte stijging te zien is van het aandeel jongeren dat het met deze stelling eens is. Jongeren lijken in hun oordeel over moslims en christenen niet beïnvloed te zijn door een mogelijk associatie van moslims met terrorisme.

Daarnaast zijn jongeren in 2015 iets minder stellig ten opzichte van 2014 en 2013 dat zij meer recht op een baan zouden moeten hebben dan een Pool die hier in Nederland een baan zoekt (zie Figuur 3.4)¹. Wellicht dat jongeren door het aantrekken van de economie wat zekerder zijn over hun baankansen, waardoor ze genuanceerder over dit onderwerp denken.

FIGUUR 3.3
Nederlandse jongeren zijn sinds 2014 positiever over de gelijkwaardigheid van moslims ten opzichte van christenen, 2013 – 2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 3.4
Aandeel jongeren eens met de stelling 'Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt', 2012 – 2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

3.2 WEDERZIJDSE AFHANKELIJKHEID

De wederzijdse afhankelijkheid in de wereld is in ons dagelijks leven onlosmakelijk aanwezig. Producten in de supermarkt worden van over de hele wereld ingevlogen, via Facebook of Instagram hebben we contact met mensen wereldwijd en de

1

Om de jaren met elkaar te vergelijken is een gemiddelden-toets (Bonferroni) gebruikt; per stelling is het gemiddelde van elk jaar met elkaar vergeleken. Let op: deze analyse is iets anders dan de visuele weergave van Figuur 4 waarbij alleen het percentage (helemaal) mee eens wordt weergegeven. Het gemiddelde van 2015 op de stelling 'Ik vind dat ik meer kansen moet hebben op een baan in Nederland dan een Pool die hier een baan zoekt' is significant lager dan het gemiddelde op deze stelling in 2014 en 2013, ondanks feit dat het aandeel jongeren dat het helemaal mee eens is met deze stelling gelijk blijft in 2015 (Figuur 3.4).

onrust in de Arabische gebieden zorgt voor vluchtelingen op Griekse vakantie-eilanden. In hoeverre zijn Nederlandse jongeren zich bewust van dergelijke relaties?

Menselijke invloed op natuur onderkend

Van alle drie de principes onderschrijven jongeren de afhankelijkheid in de wereld het meest. Jongeren hebben wel degelijk door dat mensen wereldwijd met elkaar verbonden zijn. Ze zijn zich het meest bewust dat het smelten van de ijskappen gevolgen heeft voor Nederland. Net als de voorgaande jaren is slechts vijf procent het met deze stelling eens. De link tussen het klimaat hier en het verdwijnen van grote oerbossen elders is voor jongeren wat minder evident, al ziet nog steeds meer dan de helft van de jongeren dit verband (Figuur 3.5).

FIGUUR 3.5

55 procent van de jongeren is zich ervan bewust dat het beschermen van bossen in Brazilië goed is voor het klimaat in Nederland (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

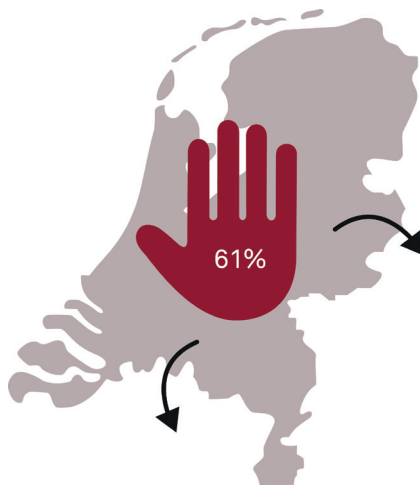
Inzicht in economische afhankelijkheid

De Nederlandse economie is sterk afhankelijk van zijn internationale omgeving en is daardoor gevoelig voor externe gebeurtenissen en ontwikkelingen. Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael ziet deze economische verwevenheid op heel veel terreinen: voor handel, directe investeringen, financiële betrekkingen, waardeketens, grondstoffen en het gebruik van het internet (Van Bergeijk, Van der Putten, Rood, & Meijnders, 2015). Verwacht wordt dat de economische vervlechting tussen landen de komende tijd alleen maar zal toenemen. Jongeren herkennen deze afhankelijkheid goed: slechts zes procent van de jongeren denkt dat Nederland geen last heeft van werkloosheid in andere landen en slechts negen procent is van mening dat we andere landen niet nodig hebben om geld te verdienen. Ook is bijna zeventig procent van de jongeren zich ervan bewust dat zij goedkope kleding kunnen dragen dankzij de kledingindustrie in ontwikkelingslanden.

Grensoverschrijdende problematiek rondom asielzoekers

De situatie van vluchtelingen is een klassiek voorbeeld van de onderlinge afhankelijkheid binnen de internationale gemeenschap. Het toont volledig aan hoe de problemen van één land onmiddellijke gevolgen voor andere landen kunnen hebben.

Het maakt ook de onderlinge afhankelijkheid tussen verschillende problemen inzichtelijk, zoals geo-politieke spanningen, sociale onrust, armoede en klimaatveranderingen. Zo wordt bijvoorbeeld door experts in het onderzoeksrapport 'The Arab Spring and Climate Change' beargumenteerd dat dat de gevolgen van de klimaatverandering stressoren zijn die in een al gevoelige situatie de drempel kunnen zijn die de emmer laten overlopen (Werrell & Femia, 2013). De meeste jongeren hebben goed inzicht in de het feit dat de asielzoekersproblematiek zich over onze landsgrenzen heen afspeelt. Ruim zestig procent van de jongeren is zich ervan bewust dat het sluiten van Nederlandse grenzen voor asielzoekers consequenties heeft voor de landen om ons heen (zie Figuur 3.6).

FIGUUR 3.6

61 procent van de jongeren is zich ervan bewust dat als Nederland minder asielzoekers toelaat, de landen om ons heen meer asielzoekers krijgen (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

BOX 5: AFHANKELIJKHEID IN ONS WATERGEBRUIK

Water dat we direct uit de kraan gebruiken om mee te wassen, koken en schoonmaken is slechts een fractie van ons totale watergebruik dat 2,3 miljoen liter water per persoon per jaar bedraagt. Liefst 98 procent van die 2,3 miljoen liter is indirect verbruik; water dat bijvoorbeeld nodig is voor het produceren van voedsel en kleding (Blom, Grooten, Van Zalk, Zwaal, & Schoenmaeckers, 2010).

Nederlanders zijn zich maar matig bewust van de gevolgen van hun eigen gedrag op waterschaarste. Uit onderzoek blijkt dat Nederlanders bij de term waterschaarste vrijwel alleen denken aan hun directe waterverbruik en niet zozeer aan indirect verbruik. Dat er voor de productie van bijvoorbeeld kleding ook grote hoeveelheden water nodig zijn en dat de kledingindustrie en ons consumentengedrag van invloed is op de beschikbaarheid van water elders in de wereld is grotendeels onbekend (Spitz, Hogeling, Kamphof, & Van Gent, 2014).

Jongeren marginaliseren eigen rol

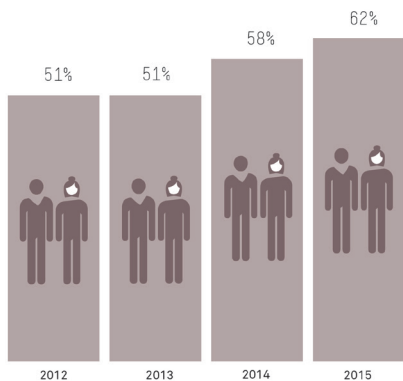
Gaat het echter om de eigen rol in het oplossen van wereldwijde problemen, dan is slechts dertig procent van de jongeren het eens met de stelling dat zij zelf een bijdrage kunnen leveren bij het oplossen van deze problemen. Jongeren lijken, net als in voorgaande jaren, hun eigen rol te marginaliseren. Deze bevinding komt overeen met Amerikaans trendonderzoek onder jongeren naar houding en gedrag ten aanzien van het milieu. Door alle jaren heen (van 1976 tot 2005) blijkt dat jongeren vooral verantwoordelijkheid voor het milieu toekennen aan overheden en consumenten en in mindere mate een eigen persoonlijke verantwoordelijkheid nemen; ze beoordelen hun eigen inspanning om energie te besparen of het milieu te beschermen als lager dan de rol die zij aan de overheid of consumenten in het algemeen toe kennen (Wray-Lake, Flanagan, & Osgood, 2010).

Veranderingen door de tijd heen

Sinds de ongelukken in de kledingindustrie van Bangladesh is in de media veel aandacht besteed aan de link tussen onze kleding en de slechte arbeidsomstandigheden daar. Jongeren zijn zich, net als vorig jaar, meer bewust van het feit dat zij goedkope kleding dragen dankzij goedkope arbeid in ontwikkelingslanden in vergelijking met de jaren daarvoor. Uit hoofdstuk 2 blijkt dat jongeren in 2015 meer tweedehands spullen zijn gaan kopen. Mogelijk wijzen deze twee trends er samen op dat jongeren zich wat bewuster zijn geworden van het duurzame aspect van kleding en spullen.

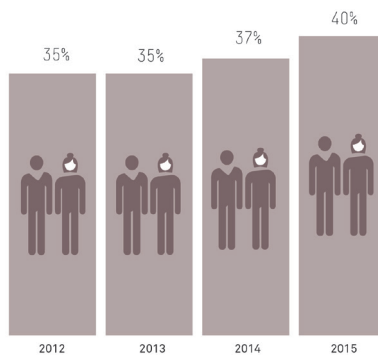
Daarnaast zien we in 2015 dat jongeren, net als in 2014, zich meer bewust zijn van het grensoverschrijdende karakter van de asielzoekersproblematiek ten opzichte van de jaren daarvoor (zie Figuur 3.7). Het is aannemelijk dat deze stijging is veroorzaakt door de vele aandacht in de media over het asielzoekersprobleem in Europa. Schrijnende beelden van verdronken bootvluchtelingen en verhalen over overbevolkte opvangcentra op Lampedusa zijn meerdere malen in het nieuws geweest. Deze media-aandacht lijkt dus ook een positief effect te hebben: het inzicht van jongeren in deze problematiek is vergroot.

Ook zijn jongeren zich in 2015 meer bewust dat rijke landen voordeel kunnen hebben bij het oplossen van armoede in arme landen ten opzichte van 2012 en 2013 (zie Figuur 3.8). Wellicht dat jongeren, door de beelden van asielzoekers op Griekse stranden, zich nu meer realiseren dat het oplossen van problemen elders in het voordeel van het rijke Westen kan zijn.

FIGUUR 3.7

Sinds 2014 een stijging van jongeren dat zich bewust is dat als Nederland minder asielzoekers toelaat, de landen om ons heen meer asielzoekers krijgen, 2012-2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 3.8

Jongeren zijn zich in 2015 meer bewust dat rijke landen voordeel hebben bij het oplossen van armoede in arme landen, 2012-2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

BOX 6: WERELDDOELEN EN GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID

Op 25 september 2015 hebben 193 landen zich gecommitteerd aan de werelddoelen om in de komende 15 jaar armoede te beëindigen, ongelijkheid en onrechtvaardigheid te bevechten en de klimaatverandering te stoppen. Eén van de veranderingen in deze nieuwe internationale agenda voor armoedebestrijding ten opzichte van de millenniumdoelen is een **grotere focus op de gedeelde verantwoordelijkheid** in de wereld als het gaat om het tegengaan van armoede. De vraag is niet meer wat er alleen in arme landen moet gebeuren, maar ook wat de rijkere landen kunnen doen om bij te dragen aan duurzame armoedebestrijding. Problemen als armoede zijn namelijk grensoverschrijdend. Rijke landen worden net zo goed geconfronteerd met ongelijkheid, armoede en

klimaatverandering. Om dergelijke complexe problemen op te lossen is een gezamenlijke aanpak nodig. Maar niet alleen overheden, bedrijven of ngo's moeten in actie komen. Ook burgers krijgen de verantwoordelijkheid om de werelddoelen te realiseren. Zij hebben potentieel veel invloed, door bijvoorbeeld via social media en masse hun mening kenbaar te maken aan overheden of bedrijven. En als burgers wereldwijd duurzame keuzes maken in hun dagelijkse leven, kan dat bepalend zijn voor het behalen van de werelddoelen. Het is dan ook belangrijk dat burgers, in Nederland maar ook elders, op de hoogte en betrokken zijn. Om die reden is eind september 2015 een grote wereldwijde mediacampagne gestart om de werelddoelen onder de aandacht van alle burgers wereldwijd te brengen.

3.3. GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID

Ervaren Nederlandse jongeren een gedeelde verantwoordelijkheid voor mondiale problemen? Hoe kijken zij naar de positie van Nederland en naar hun eigen rol? Het merendeel van de jongeren vindt dat Nederland verantwoordelijkheid moet nemen als het gaat om sociale problemen of de natuur. Ruim twee op de drie jongeren vindt dat de Nederlandse regering andere landen erop aan moet spreken als zij zich niet houden aan de mensenrechten (zie Figuur 3.9) en slechts een klein deel van de jongeren (13%) vindt dat mensen in arme landen zelf hun armoede moeten oplossen. Ook is ruim zestig procent van de jongeren van mening dat mensen gezamenlijk de plicht hebben om slachtoffers van natuurrampen te helpen. Een kleine minderheid van de jongeren vindt daarnaast dat Nederland zich niet moet bemoeien met hoe andere landen omgaan met hun natuur (12%).

FIGUUR 3.9

Ruim twee derde van de jongeren vindt dat Nederland andere landen moet aanspreken als zij zich niet houden aan de mensenrechten (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 3.10

Eén op de vijf jongeren voelt zich verantwoordelijk bij het zien van armoede in de wereld (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

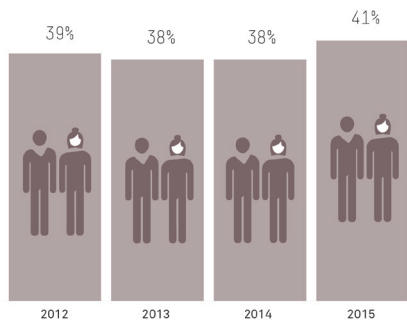
Verantwoordelijkheid niet door iedereen gedeeld

Hoewel Nederlandse jongeren over het algemeen dit principe onderschrijven, vindt nog steeds één op de vijf jongeren dat de Nederlandse regering zich alleen moet richten op Nederland en is maar twee op de vijf van mening dat Nederland

arme landen moet helpen met het oplossen van problemen. En zagen jongeren voor zichzelf een kleine rol als het gaat om het leveren van een bijdrage aan wereldproblemen, zij ervaren ook weinig verantwoordelijkheid voor het leed elders. Slechts één op de vijf jongeren voelt zich verantwoordelijkheid bij het zien van armoede in de wereld (zie Figuur 3.10).

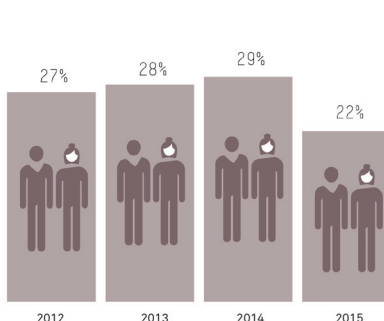
Veranderingen door de tijd heen

In 2015 ondersteunen jongeren iets vaker de stelling dat Nederland arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen in vergelijking met 2013 (Figuur 3.11). Daarnaast zijn er in 2015 minder jongeren die vinden dat de Nederlandse regering zich alleen moet richten op problemen in Nederland ten opzichte van 2014 en 2013 (zie Figuur 12). Jongeren lijken dus het principe van wederzijdse afhankelijkheid door de tijd heen iets meer te ondersteunen.

FIGUUR 3.11

In 2015 zijn meer jongeren ervan overtuigd dat Nederland arme landen moet helpen met hun problemen in vergelijking tot 2013, 2012-2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 3.12

In 2015 vinden minder jongeren dat de Nederlandse regering zich alleen moet richten op problemen in Nederland, 2012-2015 (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

3.4 TOT SLOT

De mening van jongeren over gelijkwaardigheid van mensen, de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en een gedeelde verantwoordelijkheid voor mondiale problemen is in de afgelopen jaren vrij stabiel. Van de drie principes onderschrijven jongeren net als voorgaande jaren de wederzijdse afhankelijkheid het meest en het principe van gelijkwaardigheid van mensen het minst. Wel zien we een paar voorzichtig positieve trends als we naar individuele stellingen kijken. In 2015 zijn de Nederlandse jongeren, net als in 2014, iets positiever over de gelijkwaardigheid van moslims ten opzichte van christenen of andere gelovigen

in vergelijking met 2013. De aanslag op het tijdschrift Charlie Hebdo in 2015 lijkt weinig invloed te hebben gehad op de beeldvorming over moslims onder jongeren. Ook geven jongeren in 2015 iets minder stellig aan dat zij meer recht op een baan zouden moeten hebben dan een Pool die hier in Nederland een baan zoekt. Mogelijk dat de aantrekkende economie ervoor zorgt dat jongeren hier genuanceerder over denken.

Een andere trend is een stijging van het aandeel jongeren dat zowel in 2015 als 2014 zich bewust is van de wederzijdse afhankelijkheid rondom de asielzoekersproblematiek. De toegenomen media-aandacht de afgelopen twee jaar zou hier debet aan kunnen zijn. Ook zijn jongeren in de afgelopen jaren zich steeds meer bewust van het voordeel dat rijke landen kunnen hebben bij het oplossen van armoede in arme landen. In het verlengde daarvan zijn jongeren het in 2015 iets vaker eens met de stelling dat Nederland arme landen moet helpen met het oplossen van hun problemen in vergelijking met 2013. Daarnaast zijn er minder jongeren die vinden dat de Nederlandse regering zich alleen moet richten op problemen in Nederland ten opzichte van 2014 en 2013. Het is goed mogelijk dat de grote toestroom van vluchtelingen jongeren duidelijk maakt dat Nederland zich niet kan afsluiten voor problemen buiten onze landsgrenzen en dat het oplossen van problemen elders ook in ons voordeel kan zijn.

Ondanks deze positieve ontwikkelingen schatten jongeren, net als voorgaande jaren, hun eigen rol en verantwoordelijkheid ten aanzien van wereldproblemen nog steeds klein in. Als jongeren hun eigen rol marginaliseren is de kans klein dat zij hun gedrag gaan aanpassen; ze zien immers niet in dat ook hun persoonlijke gedrag relevant kan zijn in het grotere plaatje. Dit gegeven sluit niet aan bij de opzet van de nieuwe werelddoelen, waar juist wel een grote rol aan de burger wordt toegedicht. Dit roept de vraag op hoe en door wie jongeren overtuigd kunnen worden van de relevantie van hun keuzes in het dagelijkse leven.

4. GENDERVERSCHILLEN

Mondiaal burgerschap kan als een vorm van prosociaal gedrag worden beschouwd. Het gaat immers om gedrag of houdingen die gunstig zijn voor anderen of de natuur (Eagly, 2009). Er is al veel onderzoek gedaan naar genderverschillen als het gaat om prosociaal gedrag. Over het algemeen blijkt dat vrouwen sterkere prosociale waarden hebben dan mannen; ze voelen zich sneller bezorgd en verantwoordelijk voor het welzijn van anderen en zijn minder materialistisch ingesteld (Beutel & Marini, 1995; Einolf, 2011). Vrouwen waarderen het helpen van anderen sterker (Wilson & Musick, 1997). Ook zijn vrouwen meer dan mannen ervan overtuigd dat de kwaliteit van het milieu gevolgen heeft voor henzelf en voor hun sociale omgeving (Stern, Dietz, & Kalof, 1993). Daarnaast bleek dat vrouwen over het algemeen meer milieubewust gedrag en een milieubewustere houding rapporteren dan mannen, ook als rekening wordt gehouden met allerlei achtergrondkenmerken (Zelezny, Chua, & Aldrich, 2000). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat deze verschillen optreden doordat vrouwen meer op anderen gericht zijn en zich sneller persoonlijk verantwoordelijk voelen. Uit onderzoek van Kaleidos Research onder Nederlanders in 2014 bleek eveneens dat vrouwen hoger scoren dan mannen op de Index mondiaal burgerschap, ook als rekening werd gehouden met andere achtergrondkenmerken (Boonstoppel & Van Elfrinkhof, 2014). Dit betekent dat volwassen vrouwen vaker duurzaam gedrag vertonen dan volwassen mannen.

Zijn soortgelijke patronen ook al zichtbaar bij jongeren onder de achttien? Volgens veel ontwikkelingstheorieën neemt prosociaal gedrag toe met leeftijd (Eisenberg, 1986; Kohlberg, 1976; Piaget, 1965). Uit een meta-analyse blijkt dat adolescenten meer prosociaal gedrag vertoonden dan jongere kinderen en dat dit verschil vooral zichtbaar wordt bij vroege adolescenten. Meisjes zijn daarnaast meer prosociaal dan jongens en dit verschil neemt toe met leeftijd. (Fabes & Eisenberg, 1996).

4.1 GENDERVERSCHILLEN IN GEDRAG

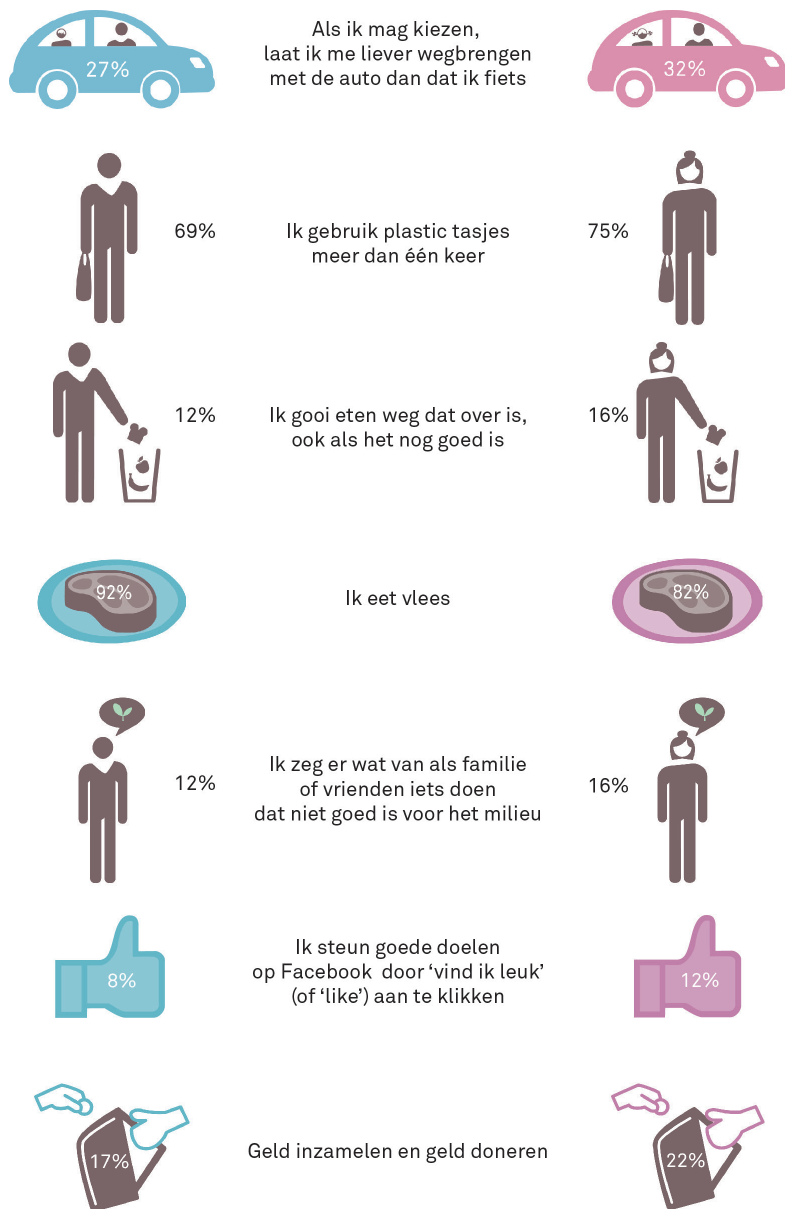
In een onderzoek onder Californische basisschoolleerlingen en middelbare scholieren bleek dat meisjes meer milieubewust gedrag vertoonden dan jongens (Zelezny, Chua & Aldrich, 2000). Zien we dit verschil ook onder Nederlandse jongeren?

Jongens en meisjes gedragen zich op de meeste aspecten (12 van de 20) even sociaal of milieubewust. Op acht gedragsstellingen verschillen jongens en meisjes echter wel van elkaar (zie Figuur 4.1). Meisjes gedragen zich dan meestal iets duurzamer dan jongens. Zo eten ze minder vlees, zeggen er vaker iets van als familie of vrienden iets doen dat niet goed is voor het milieu en doneren en verzamen meer geld voor goede doelen in vergelijking met jongens. Op twee stellingen loopt het verband juist andersom: jongens gaan liever met de fiets dan dat ze worden weggebracht met de auto. Ook gooien ze minder vaak dan meisjes eten weg dat over is. In paragraaf 4.3 gaan we na of deze verschillen ook blijven bestaan als we rekening houden met andere persoonskenmerken.

4.2 GENDERVERSCHILLEN ALS HET GAAT OM PRINCIPES EN NATUUR

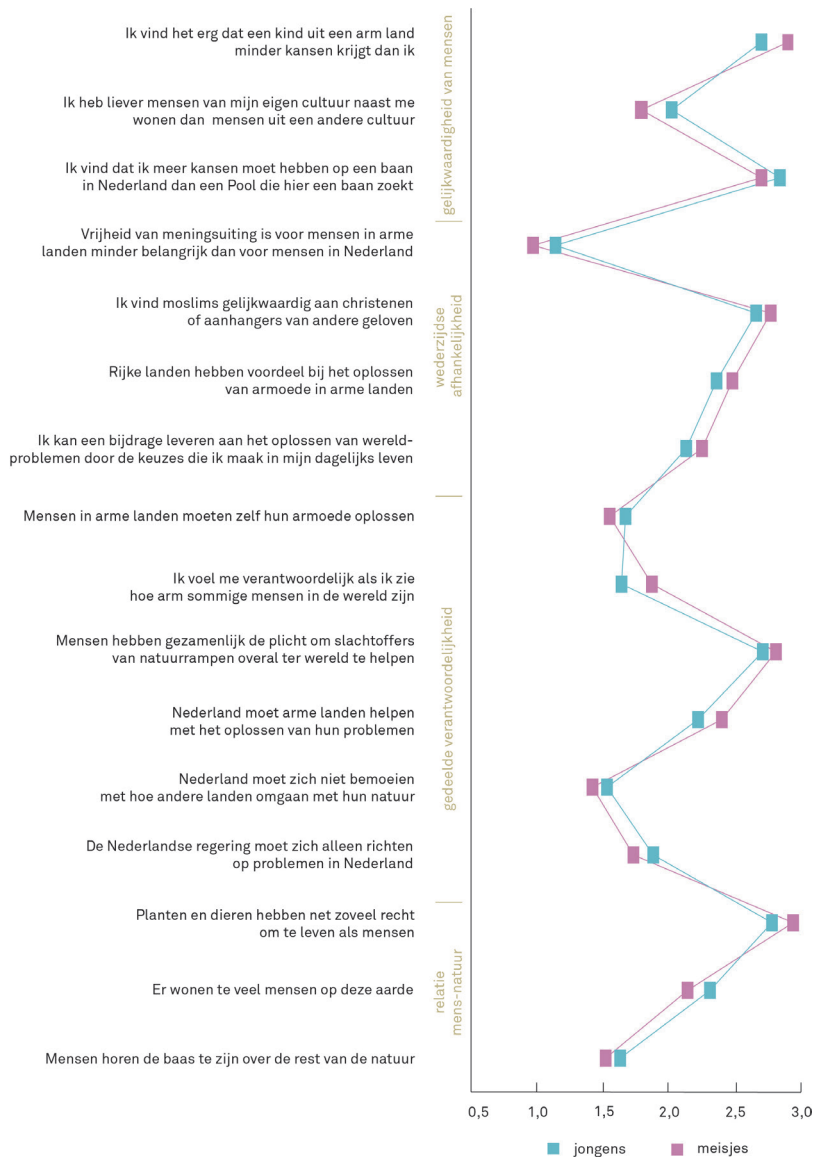
Jongens en meisjes blijken zich op een aantal punten anders te gedragen. Kijken ze daarnaast ook anders naar de wereld? Verschillen jongens en meisjes van elkaar als het gaat om de principes van gelijkwaardigheid van mensen, wederzijdse afhankelijkheid of een gedeelde verantwoordelijkheid voor wereldwijde problemen? En beoordelen zij op dezelfde wijze de relaties tussen mens en natuur?

We zien dat meisjes en jongens overtuigend van elkaar verschillen als het gaat om hun houding. In Figuur 4.2 zijn, voor alle stellingen waarop jongens en meisjes significant van elkaar verschillen, de gemiddelde scores tussen jongens en meisjes weergegeven. Opvallend is dat alle gevonden verschillen eenzelfde kant op wijzen: meisjes onderschrijven de drie principes meer en kennen de natuur een belangrijkere rol toe dan jongens. Verklaringen uit de literatuur wezen naar het gegeven dat vrouwen meer op anderen gericht zijn en zich sneller persoonlijk verantwoordelijk voelen (Zelezny, Chua & Aldrich, 2000). Als we kijken naar de stellingen waarop meisjes van jongens verschillen, lijkt het er inderdaad op dat zij zich beter kunnen inleven in de ander en vanuit dat perspectief milder oordelen. Zo zijn ze het bijvoorbeeld minder vaak eens met de stelling dat zij liever burens van hun eigen cultuur naast zich hebben wonen en vinden ze het erg dat een kind uit een arm land minder kansen heeft dan zichzelf. Dat meisjes zich sneller persoonlijk verantwoordelijk voelen dan jongens zien we ook terug in de cijfers. Meisjes realiseren zich meer dat zij met hun eigen gedrag kunnen bijdragen aan het oplossen van mondiale problemen en ook geven ze vaker aan zich verantwoordelijk te voelen als ze geconfronteerd worden met armoede in de wereld.

FIGUUR 4.1

Verschillen tussen jongens en meisjes in duurzaam gedrag (% vaak/(bijna) altijd). N = 1.366, gewogen resultaten.

FIGUUR 4.2

Significant van elkaar afwijkende gemiddelde scores tussen jongens en meisjes (schaal 0 – 4). N = 1.366, gewogen resultaten.

De verschillen tussen jongens en meisjes zijn het grootst bij het principe van gedeelde verantwoordelijkheid. Meisjes onderschrijven de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale problemen meer dan jongens. Bij maar liefst zes van de zeven stellingen zijn ze hier meer van overtuigd. Ook vinden meisjes veel meer dan jongens dat mensen wereldwijd gelijkwaardig aan elkaar zijn. Bij vijf van de zeven stellingen oordelen zij positiever over gelijkwaardigheid dan jongens. Als het gaat om inzicht in de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld zijn de verschillen wat minder groot. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat hier met name kennis en inzicht in de verwevenheid van de wereld worden gemeten. Jongeren leren op school hetzelfde hierover, ongeacht hun sekse. Daarnaast lijkt het aannemelijk dat voor inzicht of kennis het minder noodzakelijk is om je te kunnen inleven in de ander, waardoor meisjes gelijk scoren aan jongens.

Tot slot is gekeken of meisjes en jongens van elkaar verschillen als het gaat om hun houding ten opzichte van de natuur². Uit het eerder aangehaalde onderzoek in Californië bleek dat jongens en meisjes niet alleen te verschillen in milieubewust gedrag. Meisjes bleken ook een positievere houding te hebben ten opzichte van het milieu (Zelezny, Chua & Aldrich, 2000). Uit ons onderzoek onder Nederlandse jongeren blijkt ook dat jongens en meisjes hierin van elkaar verschillen. Meisjes zijn er vaker van overtuigd dat planten en dieren net zoveel recht hebben om te leven en zijn vaker dan jongens van mening dat er teveel mensen op deze aarde leven. Tot slot vinden meisjes minder vaak dat mensen de baas horen te zijn over de rest van de natuur.

4.3 GENDER IN RELATIE TOT ANDERE KENMERKEN

Meisjes en jongens verschillen dus in hun duurzame gedrag en hoe zij naar de wereld kijken. Waarom is dit zo? Ligt dit aan het feit dat ze jongen ofwel meisje zijn? Of zijn er achterliggende kenmerken die ervoor zorgen dat jongens en meisjes zich anders gedragen? Zijn meisjes bijvoorbeeld religieuzer dan jongens, waardoor ze vanuit hun geloofsopvatting moraal zich anders gedragen? In deze paragraaf kijken we of achtergrondkenmerken zoals het huishoudinkomen van het gezin of hun opleidingsniveau de mate waarin jongeren zich als mondiaal burger gedragen kunnen verklaren én of er dan nog steeds een verschil is tussen jongens

2

Zie Hoofdstuk 5 voor meer informatie over de gebruikte schaal New Ecological Paradigm

en meisjes³. We gebruiken hiervoor de index voor mondiaal burgerschap (zie Hoofdstuk 2). Meisjes scoren hoger op de index voor mondiaal burgerschap. Als rekening wordt gehouden met andere achtergrondkenmerken verdwijnt echter het verschil in gedrag tussen jongens en meisjes. Dezelfde bevinding treedt op als we het verschil in houding willen verklaren. Ook dan blijkt geslacht niet meer relevant te zijn. Het belangrijkste achterliggende kenmerk dat het verschil in gedrag tussen jongens en meisjes verklaart, is altruïsme. Bij de principes blijkt de mate van empathie juist een belangrijke verklarende rol te spelen. Met andere woorden: meisjes zijn gemiddeld genomen altruïstischer en empathischer dan jongens. Doordat ze meer rekening houden met de ander of met de natuur, gedragen ze zich anders en kijken ze anders naar de wereld. In een eerder onderzoek wordt ditzelfde effect aangetoond: verschillen tussen mannen en vrouwen worden opgeheven als er rekening wordt gehouden met empathie (Einolf, 2011). Ook hier zien we soortgelijke aanwijzingen: meisjes gedragen zich waarschijnlijk duurzamer dan jongens omdat ze altruïstischer en empathischer zijn.

Als we de analyse van het mondiaal burgerschapsgedrag meer in detail bekijken, verklaren alle persoonskenmerken van jongeren, samen met hun overtuiging ten aanzien van de drie principes, ruim 20 procent van de verschillen in duurzaam gedrag tussen jongeren (Adj. R² .220, zie Bijlage 2, Tabel A voor de volledige resultaten van deze analyse). Er zijn zeven factoren, geordend op sterkte van verklaaringskracht, van invloed op de mate waarin jongeren duurzaam gedrag vertonen:

- Altruïsme speelt een relatief grote rol. Hoe altruïstischer de jongeren, hoe meer ze duurzaam gedrag vertonen.
- Kerkgang: jongeren die soms of regelmatig naar de kerk of moskee gaan, gedragen zich duurzamer dan jongeren die nooit naar de kerk of moskee gaan.
- Thuisituatie. Jongeren met ouders die het goede voorbeeld geven, vertonen meer mondiaal burgerschapsgedrag.
- Jongeren met een hoog opleidingsniveau (havo, vwo) gedragen zich duurzamer dan jongeren met een gemiddeld opleidingsniveau (vmbo, mbo).
- Cultureel contact. Hoe meer een jongere contact heeft met mensen uit andere culturen, hoe vaker hij/zij zich duurzaam gedraagt.

3

Voor de in dit hoofdstuk uitgevoerde analyses worden verschillende kenmerken van jongeren in het model opgenomen: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, opleiding van de ouders, religie (kerkgang), regio waarin zij wonen, manier waarop thuis aandacht is voor sociale en ecologische duurzaamheid, altruïsme, empathie, kennis van de wereld en de mate waarin zij contact hebben met mensen uit andere culturen. Van bijna al deze kenmerken bleek dat er samenhang is tussen individuele kenmerken en principes of gedragingen.

- Houding relatie mens - natuur. Duurzaam gedrag hangt samen met een gelijkwaardiger wereldbeeld over de relatie mens-natuur.
- Leeftijd. Hoe ouder jongeren zijn, hoe duurzamer zij zich gedragen.

4.4 TOT SLOT

Jongeren zijn niet allemaal het zelfde. Ze maken verschillende keuzes in hun dagelijks leven en denken allemaal anders over de wereld. In dit hoofdstuk zien we dat jongens en meisjes intrinsiek van elkaar verschillen. Meisjes gedragen zich op een aantal vlakken duurzamer dan jongens. Zo eten ze minder vlees, zeggen er vaker iets van als familie of vrienden iets doen dat niet goed is voor het milieu, gebruiken plastic tasjes meerdere keren, steunen vaker goede doelen op Facebook en verzamelen en doneren meer geld voor goede doelen in vergelijking met jongens. Jongens op hun beurt gaan liever met de fiets op pad dan dat ze weggebracht worden met de auto. Ook gooien ze minder vaak eten weg dat over is dan meisjes. Over het algemeen kunnen we echter wel concluderen dat meisjes zich duurzamer gedragen.

Als we jongens en meisjes vergelijken in hoe zij naar de wereld en de natuur kijken, blijken meisjes op 16 van de 32 stellingen socialer of duurzamer te zijn dan jongens: ze ervaren een grotere gedeelde verantwoordelijkheid voor wereldwijde problemen en zijn meer overtuigd van de gelijkwaardigheid van mensen. Ook lijken ze iets meer inzicht te hebben in de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld en geven de natuur een iets grotere rol in relatie tot de mens.

Wat is nu de oorzaak van al deze verschillen tussen jongens en meisjes? Is het hun sekse *an sich* of speelt iets anders een rol? Deze vraag is beantwoord door in analyses rekening te houden met verschillende achtergrondkenmerken. Dan blijkt dat het vooral altruïsme een bepalende factor is. Meisjes gedragen zich waarschijnlijk duurzamer omdat ze meer rekening houden met de anderen en de natuur. Deze eigenschap is zeker gerelateerd aan sekse, zo zagen we in de literatuur. Vrouwen, en ook meisjes, zijn over het algemeen altruïstischer en empathischer dan jongens. Sociologen gaan er vanuit dat dergelijke sekse verschillen al heel vroeg aangeleerd worden, de zogenaamde gendersocialisatie theorie: meisjes wordt een andere sociale rol voorgehouden dan jongens. Meisjes worden bijvoorbeeld aangemoedigd met poppen te spelen en te zorgen. Jongetjes krijgen vaak speelgoed van agressieve aard, zoals monster-trucks en geweren.

Dat altruïsme een belangrijke rol speelt in de verklaring voor duurzaam gedrag biedt dan ook praktische aanknopingspunten. Om jongens, maar ook jongeren in het algemeen, te stimuleren zich als mondiaal burger te gedragen is aandacht

voor altruïsme en empathie nodig. Leren om zaken in ander perspectief te zien, je verdiepen in het perspectief van anderen, kan helpen het gedrag van jongeren te verduurzamen.

5. EEN GROEN WERELDBEELD

Of je de gelijkwaardigheid van mensen en de afhankelijkheid in de wereld erkent, en of je eigen verantwoordelijkheid ziet in het oplossen van wereldproblemen, zegt iets over de manier waarop je naar de wereld kijkt. De principes van gelijkwaardigheid, afhankelijkheid en verantwoordelijkheid zeggen vooral iets over de manier waarop mensen in die wereld met elkaar (zouden moeten) omgaan. Dit zou je kunnen omschrijven als het ‘sociale’ wereldbeeld. Maar wat is eigenlijk de onderliggende gedachte van jongeren als het gaat om de verhouding tussen mens en de natuur? Hoe ‘groen’ is het wereldbeeld van jongeren? Is de natuur gelijkwaardig aan de mensheid? Hebben dieren en planten überhaupt wel rechten? En hebben we als mensen rekening te houden met die rechten? Is het logisch – of juist gevaarlijk – als mensen onevenredig veel ruimte innemen in de wereld ten opzichte van de natuur?

In dit hoofdstuk bekijken we in hoeverre Nederlandse jongeren de relatie tussen mens en natuur als gelijkwaardig zien. We noemen dat hier ook wel een ‘groen’ wereldbeeld. Daarvoor zijn aan jongeren stellingen voorgelegd uit de *New Ecological Paradigm Scale* (zie Box 1). Een deel van de stellingen is zo geformuleerd dat ze de gelijkwaardigheid van mens en natuur onderschrijven (ook wel het *New Ecological Paradigm*). Een ander deel van de stellingen erkent juist in grote lijnen de superioriteit van mensen ten opzichte van de natuur (ook wel het *Dominant Social Paradigm*).

5.1 WERELDBEELD NEDERLANDSE JONGEREN

Hoe kijken Nederlandse jongeren tegen de natuur aan? Heel algemeen zien we dat stellingen die de ‘rechten’ van de natuur bevestigen (NEP) meer worden onderschreven dan stellingen die gaan over het controleren en overheersen van de natuur door mensen (DSP, zie Figuur 5.1). Nederlandse jongeren hebben dus een redelijk groen wereldbeeld. Allereerst is ruim twee derde van de jongeren

BOX 7: NEW ECOLOGICAL PARADIGM SCHAAL

De *New Ecological Paradigm (NEP)* schaal – ook wel de *revised NEP* – is een meetinstrument voor een groen wereldbeeld onder volwassenen welke bestaat uit vijftien items of stellingen (Dunlap et al., 2000). Respondenten geven aan in hoeverre zij het eens zijn met de stellingen ('helemaal mee oneens' tot 'helemaal mee eens'). De antwoorden op deze stellingen worden samengevat of in verschillende constructies (bijvoorbeeld in clusters) gebruikt als indicator voor de houdingen opzichte van natuur en milieu. Er is in de loop van de jaren de nodige kritiek geuit op

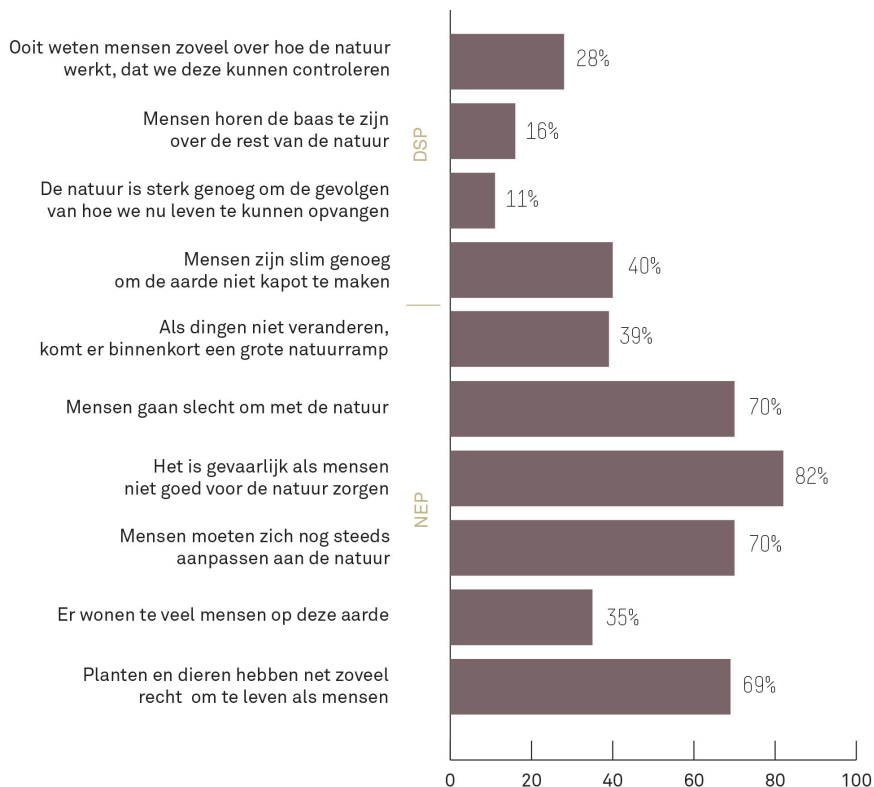
de NEP, met name over de validiteit, de volledigheid en over de veronderstelde unidimensionaliteit; meten alle items samen wel één construct? (Anderson, 2012). Ondanks deze kritieken wordt de schaal nog steeds veel gebruikt.

De uitwerking van de NEP hebben we in dit onderzoek specifiek afgestemd op jongeren. De basis hiervoor waren de initiële items voor volwassenen en een herziening van de NEP/DSP items voor kinderen zoals beschreven door Kopnina (2011).

(70%) ervan overtuigd dat we slecht omgaan met de natuur. Maar ook het effect van ons gedrag op die natuur is voor de meeste jongeren duidelijk; 82 procent geeft aan dat het 'gevaarlijk is als mensen niet goed voor de natuur zorgen'. Ook denkt maar een klein deel van de jongeren (11%) dat 'de natuur sterk genoeg is om de gevolgen van hoe we nu leven op te vangen'. Desondanks maken veel jongeren zich geen zorgen over de nabije toekomst, want 'slechts' 39 procent van de jongeren meent dat 'als er niets verandert, er binnenkort een grote natuurramp komt'.

De rechten van de levende natuur worden onderschreven door het merendeel van de jongeren; 69 procent vindt dat planten en dieren net zoveel recht hebben om te leven als mensen en 70 procent vindt dat mensen zich nog steeds moeten aanpassen aan de natuur. Hoewel jongeren dus het belang van de natuur erkennen, denken relatief weinig jongeren dat er te veel mensen op deze aarde wonen. Daarnaast gelooft een substantieel deel van de jongeren in de intelligentie van de mens om 'het kapot maken van de aarde' tegen te gaan (40%).

Een relatief klein deel van de jongeren gelooft echter dat mensen de aarde ooit echt kunnen controleren; zestien procent is het eens met de stelling 'Ooit weten mensen zoveel over hoe de natuur werkt, dat we deze kunnen controleren'. Ook slechts zestien procent is het eens met de stelling 'mensen horen de baas te zijn over de natuur'.

FIGUUR 5.1

Wereldbeeld van Nederlandse jongeren over de relatie mens - natuur (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

5.2 VERKLARINGEN VOOR EEN GROEN WERELDBEELD

Wanneer we verder kijken dan de gemiddelden, is te zien dat er ook verschillen zijn tussen groepen jongeren in hun 'groene' wereldbeeld. Welke jongeren hebben een meer gelijkwaardig idee over planten en dieren? Hoe vaak ze naar de kerk gaan, het gezinsinkomen, kennis over de wereld, empathie en het onderschrijven van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld blijken een rol te spelen⁴. We lichten die verschillen tussen jongeren hieronder kort toe.

⁴

Op basis van een multivariate regressie analyse met als afhankelijke variabele de volledige NEP-schaal (NEP en DSP items samen).

Religieuze jongeren minder 'groen' wereldbeeld

Jongeren die wel eens naar de kerk gaan, hebben een minder 'groen' wereldbeeld dan jongeren die nooit in de kerk komen. Zij lijken de superioriteit van mensen meer te onderschrijven. Specifiek scoren zij anders op vier van de tien stellingen. Deze 'kerkelijke' jongeren vinden minder dan de rest dat planten en dieren net zoveel recht hebben om te leven als mensen, en zijn minder overtuigd van de stelling dat er te veel mensen op deze aarde wonen. Zij onderschrijven daarnaast vaker dat mensen de baas horen te zijn over de rest van de natuur, maar ook dat er binnenkort een grote natuurramp komt als dingen niet veranderen.

BOX 8: OP AVONTUUR IN DE NATUUR

In Nederland willen verschillende organisaties jongeren meer betrekken bij de natuur. IVN (Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid) heeft bijvoorbeeld al meer dan 50 jaar een jongerenafdeling. Die afdeling, Woesteland, brengt jongeren (12 -30 jaar) op een actieve manier in contact met de Nederlandse en soms buitenlandse natuur door vakanties en activiteiten in de natuur te organiseren.

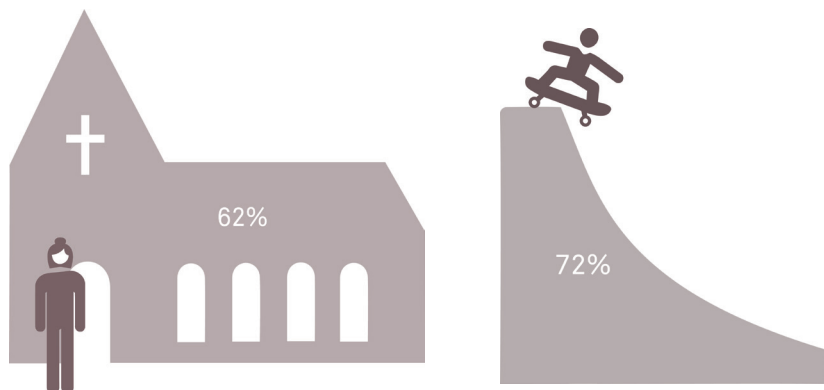
Avontuur

Jongeren betrekken bij de natuur is belangrijk, vertelt Alina Salomon, jongerenmedewerker bij Woesteland/IVN: 'Wij geloven dat je contact moet maken met de natuur om deze te kunnen waarderen. Natuurbeleving leidt tot kennis én tot waardering voor de natuur. En vroeg beginnen is daarbij cruciaal; het is het meest effectief om die 'liefde voor de natuur' al vroeg aan te wakkeren. Vandaar dat jeugd en jongeren voor ons een belangrijke doelgroep zijn. Specifiek voor jongeren vanaf 12 jaar zien we dat zij in een leeftijdsfase zitten waarin ze nog erg veel op kunnen nemen. En dat ze nog enigszins flexibel zijn in hun waarden wat betreft de natuur. Er valt

dus nog wat te leren! Daarnaast zijn pubers ook vaak op zoek naar avontuur, en dat is iets wat de natuur voldoende te bieden heeft. Het maakt op de jongeren vaak een grote indruk om op zo'n unieke plaats te zijn.'

Handelingsperspectieven

Uit de studie Jongeren & de Wereld blijkt al een aantal jaar dat een groot deel van de Nederlandse jongeren het moeilijk vindt om in hun eigen leven een bijdrage aan grote problemen zoals duurzaamheid te leveren. Salomon stelt dat het belangrijk is om jongeren een beetje indirect te wijzen op die handelingsperspectieven, die er toch echt wel zijn: 'We proberen handelingsopties mee te geven in de manier waarop we onze programma's aanbieden. Dus tijdens een vakantie eten we altijd vegetarisch en gaan we voor de boodschappen naar een bio-supermarkt. Reizen doen we zoveel mogelijk met de trein. We merken dat dat de discussie aanzwengelt, de jongeren stellen vragen bij die keuzes. Door concrete alternatieven te laten zien, gaan we voorbij aan doemscenari'o's over het milieu, en laten we zien hoe je praktisch aan de slag kunt gaan'.

FIGUUR 5.2

Jongeren die ‘wel eens of regelmatig’ naar de kerk gaan, vinden minder vaak dat planten en dieren net zoveel recht hebben om te leven als mensen dan jongeren die nooit naar de kerk gaan (% (helemaal) mee eens). N = 1.366, gewogen resultaten.

Rijke ouders en het groene wereldbeeld

Naast de religieuze jongeren, is er nog een groep jongeren die de verhoudingen tussen mens en natuur als minder gelijkwaardig zien; de jongeren uit gezinnen met een relatief hoog inkomen. Ten opzichte van jongeren uit gezinnen met een modaal inkomen onderschrijven jongeren uit een gezin met een bovenmodaal inkomen vooral de stelling ‘planten en dieren hebben net zoveel recht om te leven als mensen’ minder.

Kennis over de wereld gaat samen met ‘groener’ wereldbeeld

Hoe meer een jongere weet over de wereld in het algemeen, hoe meer hij of zij de rechten en de plek van planten en dieren op die wereld erkent. Oftewel, kennis over de wereld gaat samen met een groener wereldbeeld. Kennis over de wereld is uitgevraagd middels een tiental kennisvragen, variërend van vragen over kindersterfte tot de naam van de huidige bondskanselier van Duitsland.

In 2014 bleek al dat kennis nauw samenhangt met de houding van jongeren over wederzijdse afhankelijkheid in de wereld (de relaties tussen mensen onderling). Er blijkt ook een verband te zijn tussen de houding over afhankelijkheid in de wereld en een groen wereldbeeld. Jongeren die de wederzijdse afhankelijkheid tussen landen en mensen wereldwijd onderschrijven, hebben een meer gelijkwaardig wereldbeeld over de relatie mens-natuur.

Empathische jongeren hebben 'groener' wereldbeeld

Ten slotte blijkt ook empathie en rol te spelen bij de visie van jongeren op de natuur; meer empathische jongeren hebben een 'groener' wereldbeeld. Dit patroon is er in bijna alle stellingen over de relatie mens-natuur. In tabel 5.1 is de mate van empathie (in drie groepen) afgezet tegen de stellingen van een groen wereldbeeld. Enkel op de stellingen 'mensen zijn slim genoeg om de aarde niet kapot te maken' en 'mensen horen de baas te zijn over de rest van de natuur' zijn er geen verschillen tussen meer en minder empathische jongeren.

TABEL 5.1

Stellingen groen wereldbeeld (% (helemaal) mee eens) naar mate van empathie (in drie percentielen; relatief lage score, relatief hoge score en een middengroep).

	EMPATHIE LAAG	EMPATHIE MIDDEN	EMPATHIE HOOG
Planten en dieren hebben net zoveel recht om te leven als mensen*	60%	70%	76%
Er wonen te veel mensen op deze aarde*	41%	31%	36%
Mensen zijn slim genoeg om de aarde niet kapot te maken	35%	41%	41%
Mensen moeten zich nog steeds aanpassen aan de natuur*	59%	70%	80%
Het is gevaarlijk als mensen niet goed voor de natuur zorgen*	70%	82%	93%
De natuur is sterk genoeg om de gevolgen van hoe we nu leven te kunnen opvangen*	14%	11%	8%
Mensen horen de baas te zijn over de rest van de natuur	19%	14%	16%
Mensen gaan slecht om met de natuur*	61%	69%	79%
Ooit weten mensen zoveel over hoe de natuur werkt, dat we deze kunnen controleren*	29%	25%	32%
Als dingen niet veranderen, komt er binnenkort een grote natuurramp*	35%	37%	45%

* Significante verschillen naar mate van empathie, * = $p < 0.05$.

5.3. GEDRAAG JE JE NAAR JE WERELDBEELD?

In het voorgaande werd duidelijk dat een groen wereldbeeld samengaat met een aantal kenmerken van jongeren, zoals minder religiositeit, een lager gezinsinkomen, meer kennis over de wereld, meer empathie en het sterker onderschrijven van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld. Hoe zit het nu met gedrag? Is een gelijkwaardig wereldbeeld over de relatie mens-natuur een garantie voor

Mondiaal burgerschapsgedrag hangt samen met wereldbeeld

Duurzaam gedrag hangt samen met een gelijkwaardiger beeld van de relatie mens – natuur; jongeren met een groener wereldbeeld scoren hoger op de Index Mondiaal Burgerschap. N = 1.366, gewogen resultaten.

49

Maar bepaalt wereldbeeld alle duurzame gedrag?

Het loont echter de moeite om de relatie tussen gedrag en wereldbeeld wat nader te bekijken. De index is tenslotte een soort 'vergaarbak' van allerlei gedragingen, die allemaal gerelateerd zijn aan ofwel sociale duurzaamheid ofwel duurzaamheid van de natuur. De gedragingen die samenhangen met een 'groen' wereldbeeld, blijken allemaal expliciet gedragingen te zijn die met de duurzaamheid van de natuur te maken hebben⁶:

- Op het gebied van water en energie blijken jongeren met een relatief lage score op de NEP-schaal (dus een minder 'groen' of gelijkwaardig wereldbeeld) vaker de kraan aan te laten tijdens het tandenpoetsen;
- Jongeren met een minder 'groen' wereldbeeld eten vaker vlees dan jongeren met een 'groener' wereldbeeld;
- Een hogere score op een groen wereldbeeld gaat samen met meer recycling: meer hergebruik van plastic tasjes, minder eten verspillen en minder afval op straat gooien;
- Ook lijken jongeren met een 'groener' wereldbeeld zich makkelijker uit te spreken voor het milieu. Zij corrigeren vaker vrienden en familie bij milieuvriendelijk gedrag dan jongeren met een minder groen wereldbeeld en praten vaker over milieuproblemen.

Bij gedragingen die gaan over de duurzaamheid van de samenleving, zoals praten over armoede, vrijwilligerswerk doen of bij het kopen van kleding rekening houden met de arbeidsomstandigheden bij de producenten, blijken de verschillen tussen jongeren met een groen wereldbeeld en jongeren met een minder groen wereldbeeld verwaarloosbaar. Het lijkt er dus op dat een groener wereldbeeld vooral samengaat met duurzaam groen gedrag, en niet zozeer met duurzaam sociaal gedrag.

5.4 TOT SLOT

Jongeren geloven meer in de rechten van de natuur, dan dat zij denken dat mensen de natuur kunnen en mogen overheersen. Ook lijken jongeren in te zien dat menselijk gedrag de staat van de natuur beïnvloedt. Het merendeel van de jongeren denkt dat het gevaarlijk is als mensen niet goed voor de natuur zorgen. Vertrouwen in ons eigen kunnen om daar een oplossing voor te vinden blijft nog wat achter. Minder dan de helft van de jongeren acht de mensheid slim genoeg om de aarde niet kapot te maken.

⁶

Hier is een bivariate analyse uitgevoerd van de samengevatte NEP-schaalscore (NEP en DSP) met de verschillende gedragingen.

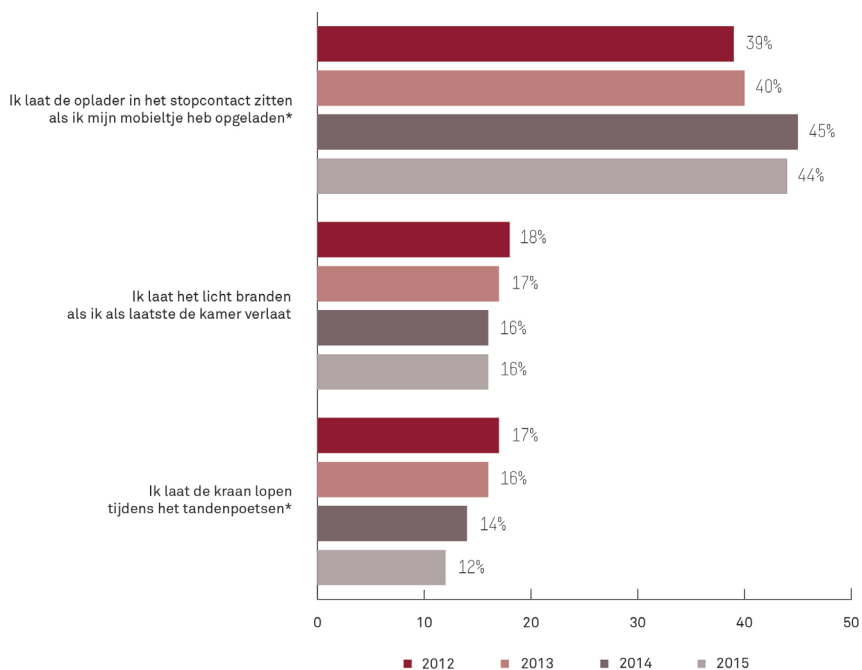
Jongeren verschillen in de mate waarin zij de gelijkwaardigheid van mens en natuur onderschrijven. Jongeren die naar de kerk gaan en jongeren uit gezinnen met een hoger huishoudinkomen zijn minder overtuigd van de gelijkwaardigheid van mens en natuur. Jongeren die meer empathisch zijn, meer kennis hebben over de wereld en het principe van wederzijdse afhankelijkheid meer onderschrijven hebben juist een groener wereldbeeld.

Hangt een gelijkwaardig, groen wereldbeeld ook samen met duurzaam gedrag? Heel algemeen wel, een groener wereldbeeld gaat samen met meer duurzaam gedrag. Het blijken echter wel vooral de groene duurzame gedragingen te zijn (gedrag dat te maken heeft met duurzaamheid van de natuur, zoals vlees eten, zuinig zijn met water, praten over het milieu) die samenhangen met het wereldbeeld. Er is nauwelijks tot geen relatie tussen dit groene wereldbeeld en sociaal duurzaam gedrag, zoals het praten over armoede (tegenover praten over milieu-problemen), het kopen van (on)verantwoorde kleding en het ondersteunen van goede doelen door de Facebook pagina te 'liken'.

BIJLAGE 1

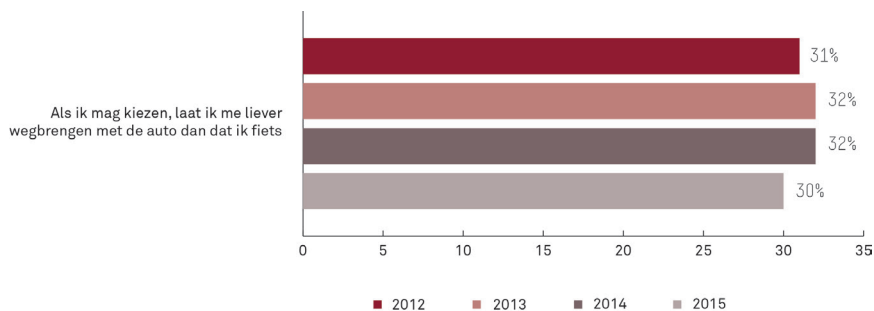
OVERZICHT GEDRAGINGEN EN PRINCIPES 2012-2015

Stellingen met een * = significante verschillen ($p < 0.05$) tussen jaren. Per stelling verschilt welke jaren van elkaar afwijken.

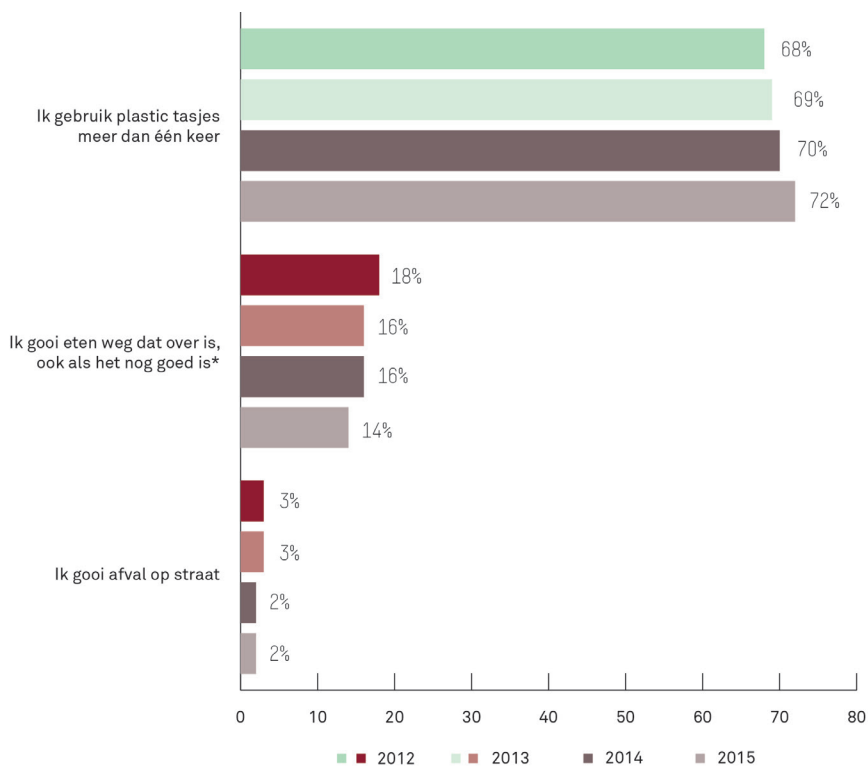
FIGUUR A

Zuinig met water en energie (% vaak of (bijna) altijd), $n = 1.366$ (2015), gewogen resultaten.

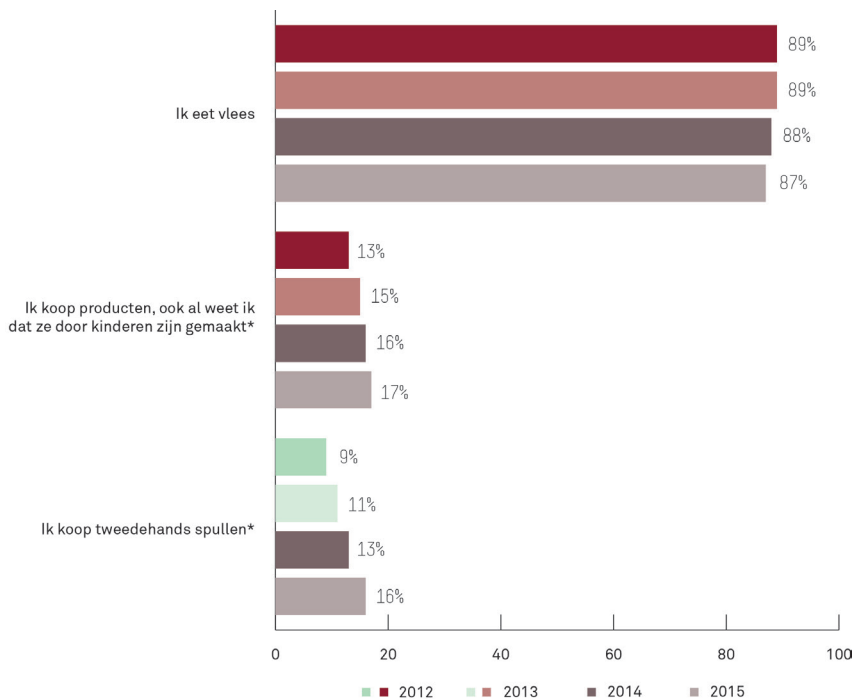
FIGUUR B

Mobiliteit (% vaak of (bijna) altijd), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

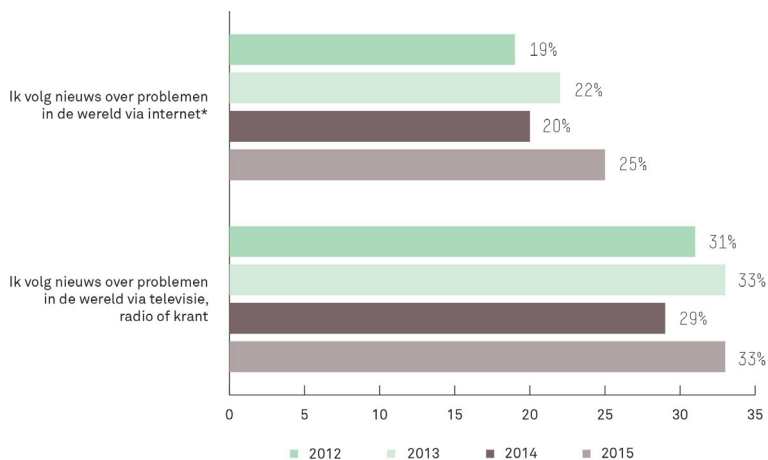

FIGUUR C

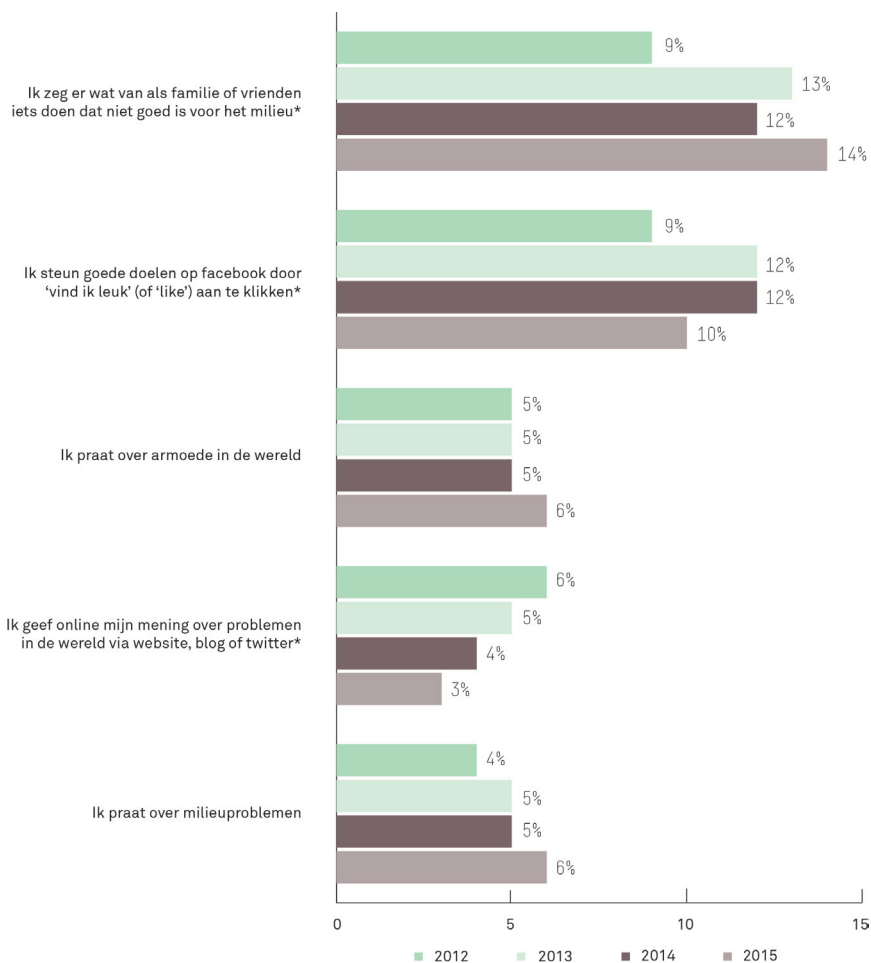
Recycling en afvalreductie (% vaak of (bijna) altijd), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

FIGUUR D
Consumentengedrag (% vaak of (bijna) altijd), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

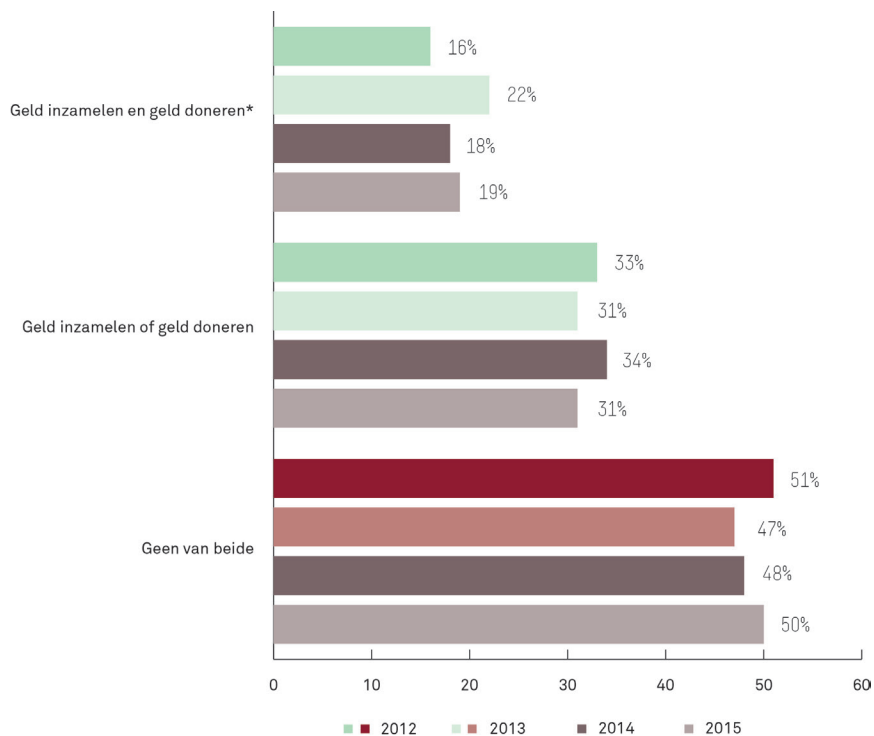

FIGUUR E
Informatie zoeken (% vaak of (bijna) altijd), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

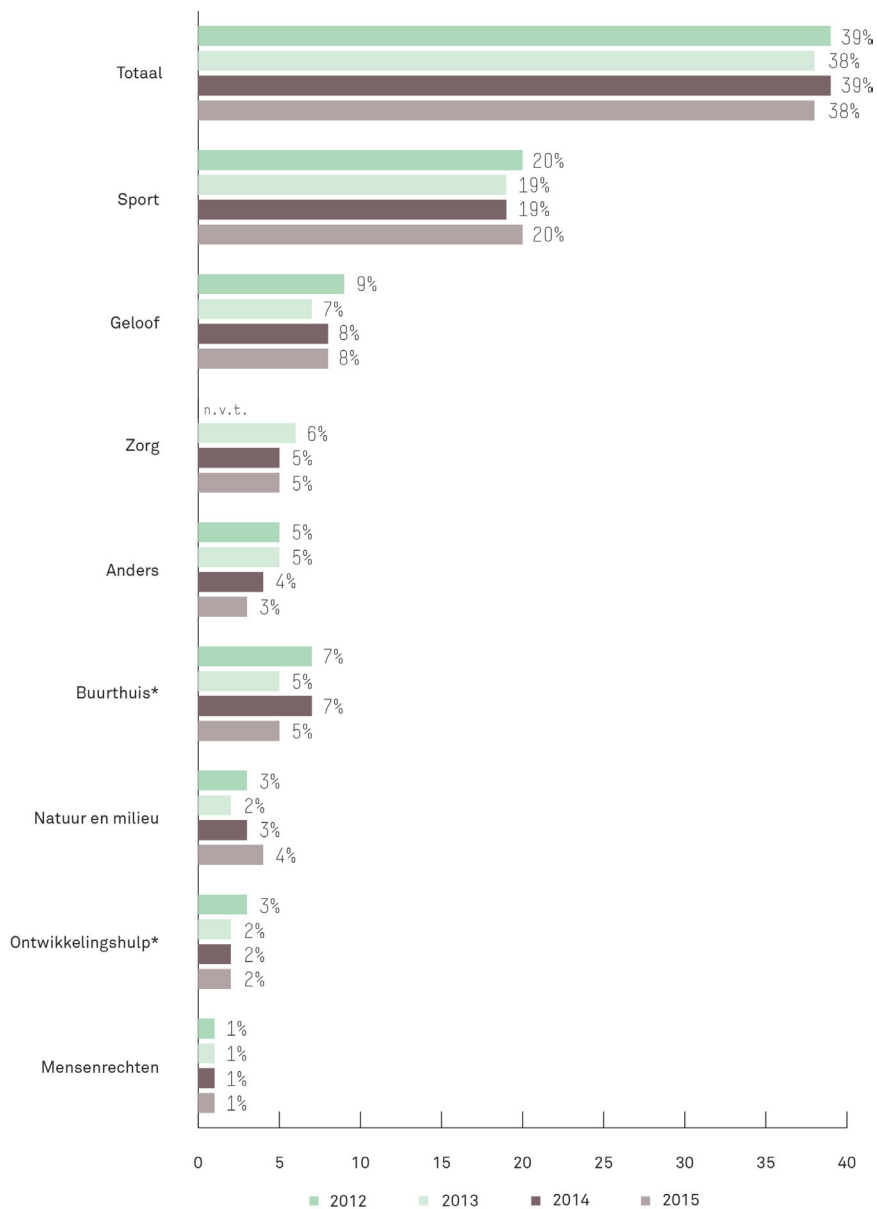
FIGUUR F

Mening geven (% vaak of (bijna) altijd), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

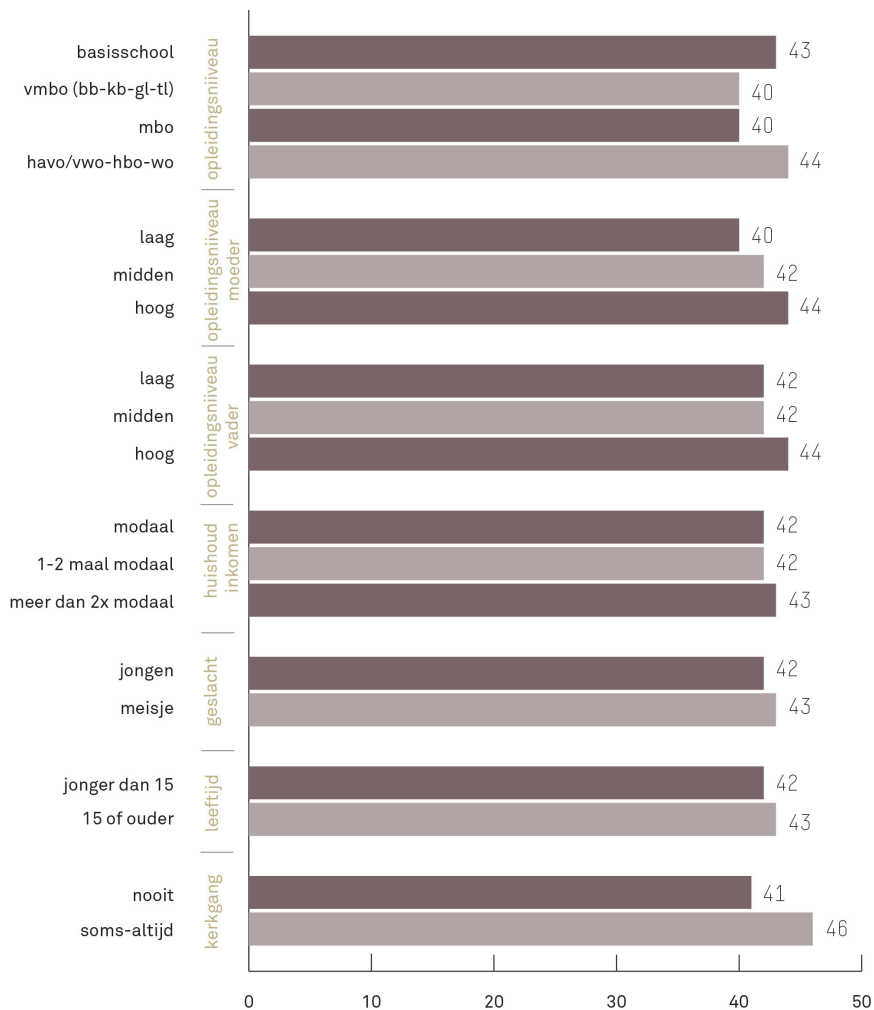
FIGUUR 6

Doneren en geld inzamelen (% 'ja'), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

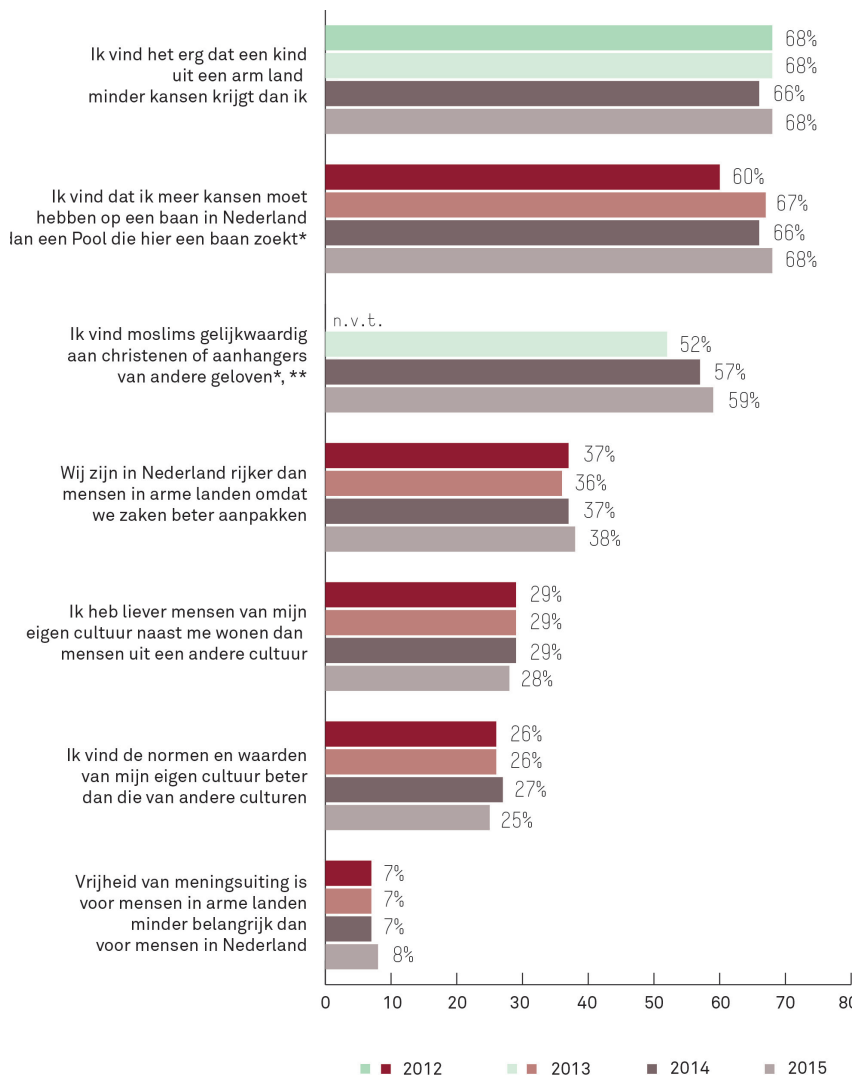
FIGUUR H

Vrijwilligerswerk (% 'ja'), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

FIGUUR I

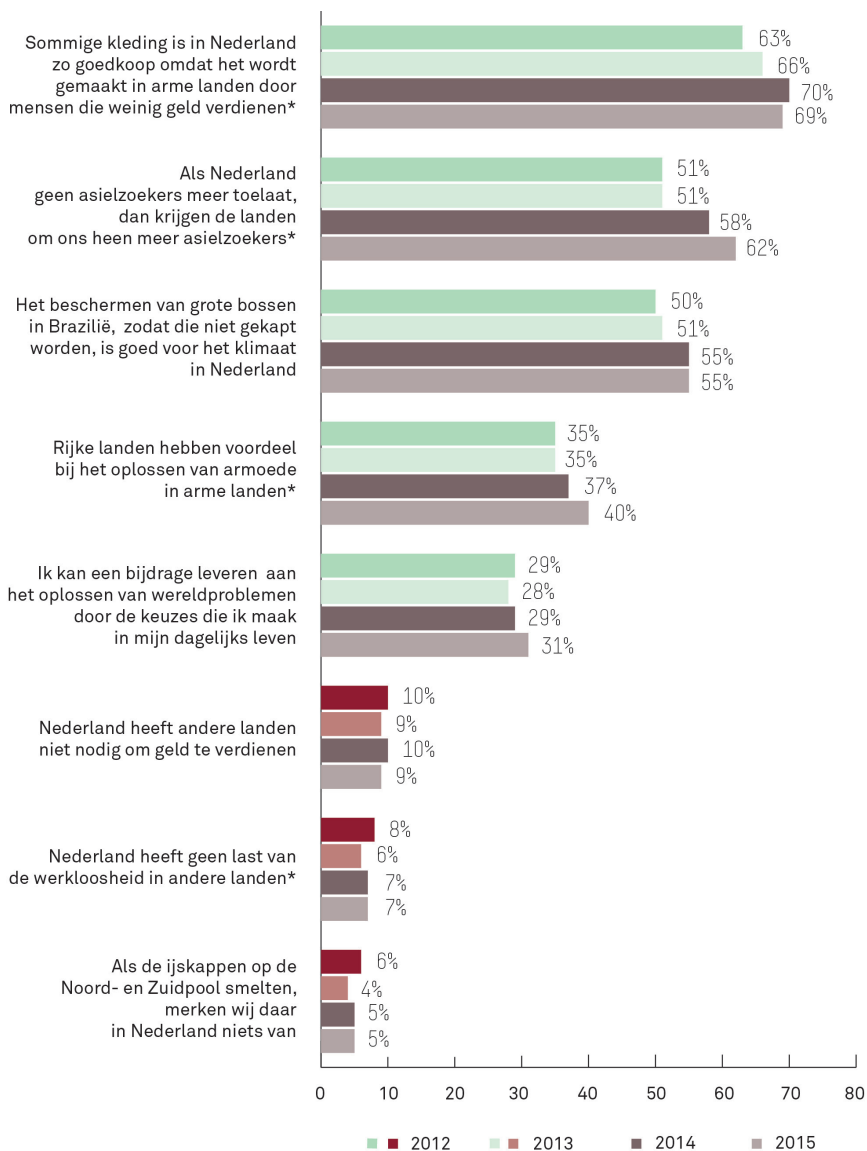
Score op index mondiaal burgerschap naar opleiding, opleiding ouders, huishoudinkomen, geslacht, leeftijd en kerkgang, $n = 1.366$ (2015), gewogen resultaten.

FIGUUR J

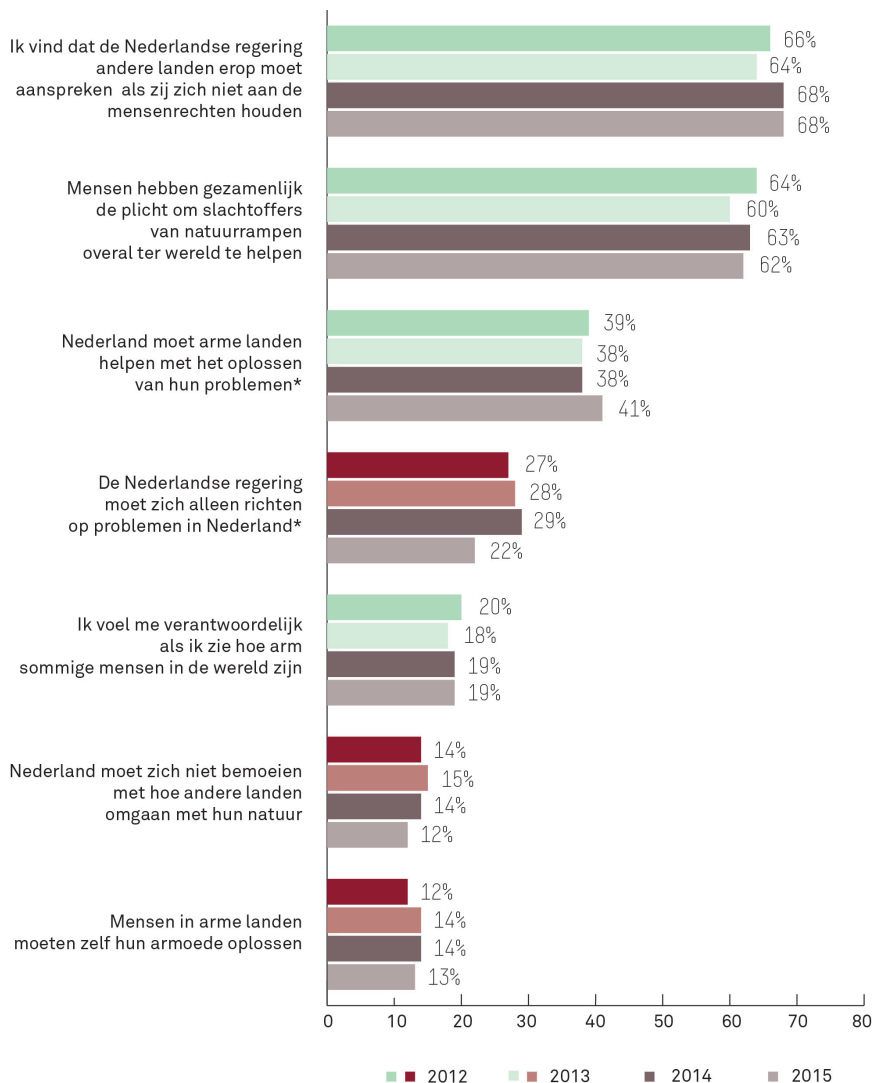
Gelijkwaardigheid van mensen (% (helemaal) mee eens), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

*** Item toegevoegd in 2013.*

FIGUUR K

Wederzijdse afhankelijkheid (% (helemaal) mee eens), n = 1.366 (2015), gewogen resultaten.

FIGUUR L

Gedeelde verantwoordelijkheid (% (helemaal) mee eens), $n = 1.366$ (2015), gewogen resultaten.

BIJLAGE 2

TABELLEN

TABEL A

Regressieanalyse achtergrondkenmerken en index mondiaal burgerschap (0-100) (afh.) Vervolg tabel op pagina 63

	BETA
Geslacht	
Meisje	.014
Jongen	ref.
Leeftijd	
Leeftijd in jaren	.077*
Opleidingsniveau	
Laag opleidingsniveau	.077
Midden opleidingsniveau	ref.
Hoog opleidingsniveau	.086*
Opleidingsniveau vader	
Laag opleidingsniveau vader	.033
Midden opleidingsniveau vader	ref.
Hoog opleidingsniveau vader	-.017
Opleidingsniveau moeder	
Laag opleidingsniveau moeder	.012
Midden opleidingsniveau moeder	ref.
Hoog opleidingsniveau moeder	.034
Religie	
Gaat nooit naar de kerk	ref.
Gaat wel naar de kerk (minstens 1 keer per jaar)	.117***

BETA	
Bruto huishoudinkomen	
Beneden modaal	-.040
1 a 2 keer modaal	ref.
Meer dan 2x modaal	-.022
Regio	
Woont in de randstad	.048
Woont buiten de randstad	ref.
Thuisituatie	
Thuisituatie (gemiddelde schaalscore, range 0-2)	.114**
Kennis	
Aantal goede antwoorden op kennisvragen	.057
Contact	
Contact met andere culturen (schaalscore, range 0-1)	.108***
Waarden	
Altruïsme (gemiddelde schaalscore, range 0-2)	.267***
Empathie (gemiddelde schaalscore, range 0-2)	.042
Principes	
Gelijkwaardigheid van mensen (gemiddelde schaalscore)	.061
Wederzijdse afhankelijkheid (gemiddelde schaalscore)	-.002
Gedeelde verantwoordelijkheid (gemiddelde schaalscore)	.003
Visie op natuur	
New Ecological Paradigm	.084**
Constante	3,431 (b)
Verklaarde variantie (Adj. R2)	.220

Significantie: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$ $n = 1.366$. Ongewogen resultaten.

TABEL B

Verklaringen voor afzonderlijke gedragingen: multi-pele regressie (afh. gedragingen). N= 1.366. Groen = pos, rood = neg. Vervolg op pagina 85.

		WATER EN ENERGIE				CONSUMENTENGEDRAG			MOBIILITEIT	
		licht uit	oplader uit	kraan uit	tweede hands	vlees eten	kinder-arbeid	auto		
	geslacht									
	leeftijd									
Opleiding (midden = referentie)	laag									
	hoog									
Opleidingsniveau vader (midden = referentie)	laag									
	hoog									
Opleidingsniveau moeder (midden = referentie)	laag									
	hoog									
	kerkgang									
Huishoudinkomen (1 - 2x modaal = referentie)	beneden modaal									
	maar dan 2x modaal									
	woont in randstad									
	betrokkenheid thuis bij wereld									
	kennis van de wereld									
	cultureel contact									
	altruïsme									
	empathie									
Onderschrijven principes	gelijkwaardigheid van mensen									
	wederzijdse afhankelijkheid									
	gedeelde verantwoordelijkheid									

RECYCLING EN AFVAL			MENING GEVEN					INFORMATIE-BRONNEN		
		plastic tasjes	voedsel verspilling	corrigeren	praten over milieu	praten over armoede	mening online	like Facebook	TV, krant, radio	internet
	geslacht									
	leeftijd									
Opleiding (midden = referentie)	laag									
	hoog									
Opleidingsniveau vader (midden=referentie)	laag									
	hoog									
Opleidingsniveau moeder (midden=referentie)	laag									
	hoog									
	kerkgang									
Huishoudinkomen (1-2x modaal=referentie)	beneden modaal									
	maardan 2x modaal									
	woont in randstad									
	betrokkenheid thuis bij wereld									
	kennis van de wereld									
	cultureel contact									
	altruïsme									
	empathie									
Onderschrijven principes	gelijkwaardigheid van mensen									
	wederszijdse afhankelijkheid									
	gedeelde verantwoordelijkheid									

BIJLAGE 3

METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

Steekproefdesign en dataverzameling

De studie Jongeren en de Wereld is opgezet als een longitudinaal grootschalig onderzoek. De studie kent ook een panelcomponent; een deel van de jongeren wordt gevolgd door de jaren heen. Het onderzoek wordt sinds 2012 uitgevoerd onder jongeren van 12 tot en met 17 jaar in het online panel van TNS NIPObase. Het panel is representatief en gecertificeerd volgens de relevante ISO normen (ISO 20252 en ISO 26362). Voor deze meting in 2015 zijn die deelnemers uitgenodigd die: 1) deel hebben genomen aan de vorige meting in 2014 en 2) aangaven een volgende keer weer mee te willen doen.

Speciale aandacht is besteed aan de leeftijdsgroepen 12-jarigen en 18-jarigen. Jongeren die na de dataverzameling van vorig jaar (2014) 18 jaar geworden zijn, zijn uitgenodigd voor het onderzoek onder volwassenen; Nederlanders en de Wereld. Aangezien veel 12-jarigen voor het veldwerk van het daaropvolgende jaar (in dit geval voor 2015) 13 jaar geworden zijn, is een aanvullende steekproef van 12-jarigen getrokken. Zo blijft ook het jongste segment vertegenwoordigd.

Dit leidt jaarlijks tot een representatieve steekproef voor Nederlandse jongeren in de leeftijd 12 tot 18 jaar.

Respons

Het veldwerk voor 2015 heeft gelopen van dinsdag 12 mei tot en met maandag 25 mei. De vragenlijst duurde gemiddeld 15 minuten voor de jongeren. Op 18 mei en 22 mei zijn herinneringen verstuurd. Aan het einde van de vragenlijst is de respondenten gevraagd of zij volgend jaar opnieuw deel willen nemen aan dit onderzoek. 98 procent van de jongeren was bereidwillig om volgend jaar weer deel te nemen (zie Tabel A).

TABEL A

Respons jongeren 2015.

	UITGENODIGD	RESPONS		BEREIDWILLIGE	RESPONS
Jongeren (totaal)	2.005	1.366	68%	1.332	98%
Panel jongeren	1.505	1.062	71%	1.035	97%
Aanvulling panel 12-jarigen	500	304	61%	297	98%

Bron: TNS-NIPO

Panel

Zoals eerder aangegeven is een panelstudie onderdeel van het onderzoeksdesign. We zien dat onder jongeren de uitval in het panel over de jaren substantieel is. In 2013 deden nog 1.291 jongeren mee die de vragenlijst ook in 2012 invulden, in 2015 waren dat er nog maar 387 (zie Tabel B). Die uitval in het panel is ook te wijten aan de leeftijd van de jongeren; vanaf 18 jaar worden zij uitgenodigd voor het onderzoek onder volwassenen. Vanwege de lage aantallen respondenten in het panel zijn dit jaar geen panelanalyses uitgevoerd.

TABEL B

Deelname (respons) jaarlijks representatief onderzoek en deelname panel vanaf 2012.

JAAR	DEELNAME JAARLIJKS ONDERZOEK (N)	DEELNAME PANEL VANAF 2012
2015	1.366	387
2014	1.808	707
2013	1.457	1291
2012	2.003	-

Weging

De resultaten van het onderzoek zijn herwogen op geslacht, leeftijd, regio, opleiding en gezinsgrootte. De ideaalcijfers zijn afkomstig van het CBS. Voor jongeren is in 2015 een steekproef efficiëntie van 0,956 behaald.

LITERATUUR

- Anderson, M.W. (2012). New ecological paradigm (NEP) scale. *The Berkshire encyclopedia of sustainability: Measurements, indicators, and research methods for sustainability* (pp. 260-262) Berkshire Publishing Group.
- Beutel, A.M., & Marini, M.M. (1995). Gender and values. *American Sociological Review*, 60, 436-448. Geraadpleegd op <http://www.jstor.org/stable/2096423>
- Blom, E., Grooten, M., Van Zalk, M., Zwaal, N., & Schoenmaeckers, B. (Eds.). (2010). *Water: Een kostbaar goed. De Nederlandse watervoetafdruk nader bekeken*. Zeist: Wereld Natuur Fonds.
- Boonstoppel, E., & Van Elfrinkhof, A. (2014). *Nederlanders & de wereld 2014* (Vol. 1). Amsterdam: NCDO. geraadpleegd op: <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Nederlanders-en-de-wereld-2014.pdf>
- Boonstoppel, E. (in druk). *Nederlanders & de wereld 2015* (Vol. 6). Amsterdam: Kaleidos research/ Stichting NCDO. Geraadpleegd op: <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Nederlanders-en-de-wereld-2014.pdf>
- CBS Statline. (2015, 22 juni). Mobiliteit in Nederland; Vervoerwijzen en motieven, regio's Geraadpleegd op <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLN-L&PA=81129NED&D1=2,4&D2=0&D3=1-7&D4=5&D5=0&D6=1&VW=T>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014, 6 mei). Internetvaardigheden van Nederlanders boven EU-gemiddelde. Geraadpleegd op <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4066-wm.htm>
- Dunlap, R.E., Van Liere, K.D., Mertig, A.G., & Jones, R.E. (2000). Measuring endorsement of the new ecological paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442. Geraadpleegd op <http://academic.evergreen.edu/s/smitht/NEP%20Revised%20study%202000.pdf>
- Eagly, A.H. (2009). The his and hers of prosocial behavior: An examination of the social psychology of gender. *American Psychologist*, 64, 644-658. doi:10.1037/0003-066X.64.8.644

- Einolf, C.J. (2011). Gender differences in the correlates of volunteering and charitable giving. *Nonprofit & Voluntary Sector Quarterly*, 40 (6), 1092-1112. doi:10.1177/0899764010385949
- Eisenberg, N. (1986). *Altruistic emotion, cognition and behavior*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- European Commission (2014). *Quality of transport* (Special Eurobarometer, 422a). Brussels, Belgium: European Union.
- Eurostat (2015). *Being young in Europe today*. Luxembourg: European Union.
- Fabes, R.A., & Eisenberg, N. (1996). *Age and gender differences in prosocial behavior: A metaanalytic examination*. Unpublished manuscript, Arizona State University.
- Hasebrink, U. (2014). *Children's changing online experiences in a longitudinal perspective*. London, England: EU Kids Online. Geraadpleegd op <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>
- Hoeks, C., Van Elfrinkhof, A., & Spitz, G. (2013). *Gewoon water: Kinderen & de vanzelfsprekendheid van water* (Onderzoekreeks, 19). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2013-Gewoon-water-Kinderen-en-de-vanzelfsprekendheid-van-water.pdf>
- Hogeling, L., & van Gent, M. (2014). *Jongeren & de wereld 2014* (Vol. 2). Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op: <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Jongeren-en-de-wereld-2014.pdf>
- Kennisnet, & Mediawijzer.net (2015). *Monitor jeugd en media 2015*. Kennisnet en Mediawijzer.net.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stage and moralization: The cognitive-developmental approach. In Lickona, T. (Ed.), *Moral development and behavior: Theory, research, and social issues* (pp. 84-107). New York, NY: Holt, Rinehart & Winston.
- Kopnina, H. (2011). Qualitative revision of the new ecological paradigm (NEP) scale for children. *International Journal of Environmental Research*, 5 (4), 1025-1034.
- Lindenbergh, S., & Steg, L. (2007). Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behavior. *Journal of Social Issues*, 63 (1), 117-137. doi:10.1111/j.1540-4560.2007.00499.x
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child* (Original work published 1932 ed.). London, England: Kegan Paul.
- Schraad-Tischler, D., & Kroll, C. (2014). *Social justice in the EU: A cross-national comparison. Social inclusion monitor europe (sim): Index report*. Gütersloh, Germany: Bertelsmann Stiftung. Geraadpleegd op http://news.sgi-network.org/uploads/tx_amsgistudies/Social-Justice-in-the-EU-2014.pdf
- Spitz, G., Hogeling, L., Kamphof, R., & Van Gent, M. (2014). *Nederlanders & water: Nederlanders over kraanwater, waterverbruik en wateroverlast* (Vol. 25).

- Amsterdam: NCDO. Geraadpleegd op: <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2014-Nederlanders-en-Water.pdf>
- Stern, P.C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407–424. doi:10.1111/0022-4537.00175
- Stern, P.C., Dietz, T., & Kalof, L. (1993). Value orientations, gender, and environmental concern. *Environment and Behavior*, 25 (3), 322–348. doi:10.1177/0013916593255002
- Van Bergeijk, P., Van der Putten, F.-P., Rood, J., & Meijnders, M. (2015). Geopolitiek en economische kwetsbaarheid. In Rood, J., Van der Putten, F.-P. & Meijnders, M. (Eds.), *Clingendael Monitor 2015*. Den Haag: Clingendael.
- Van de Werfhorst, H., Elffers, L., & Karsten, S. (Eds.). (2015). *Onderwijsstelsels vergeleken: Leren, werken en burgerschap*. Didatief.
- Van der Bie, R., Hermans, B., Pierik, C., Stroucken, L., & Wobma, E. (2012). *Smakelijk weten: Trends in voeding en gezondheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Van der Schors, A., & Van der Werf, M. (2014). *Jongeren & geld: De financiële situatie en hulpbehoefte van 12- tot en met 24-jarigen*. Utrecht: NIBUD. Geraadpleegd op <http://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Rapport-2014-Jongeren-en-geld.pdf>
- Voedingscentrum. (z.j.). Hoezo50kilo: Voorkom voedselverspilling. Geraadpleegd op <http://www.voedingscentrum.nl/nl/thema-s/hoe-voorkom-je-verspilling-Zo/over-de-campagne.aspx>
- Werrell, C.E., & Femia, F. (2013). *The Arab spring and climate change* (A climate and security correlations series). Washington, DC: Center for American Progress & Stimson & The Center for Climate and Security.
- Wilson, J., & Musick, M. (1997). Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62 (5), 694–713. doi:10.2307/2657355
- Wray-Lake, L., Flanagan, C.A., & Osgood, D.W. (2010). Examining trends in adolescent environmental attitudes, beliefs, and behaviors across three decades. *Environment and Behavior*, 42 (1), 61–85. doi:10.1177/0013916509335163
- Zelezny, L. C., Chua, P.-P., & Aldrich, C. (2000). Elaborating on gender differences in environmentalism. *Journal of Social Issues*, 56(3), 443–457. Geraadpleegd op: http://web.stanford.edu/~kcarmel/CC_BehavChange_Course/readings/Additional%20Resources/J%20Soc%20Issues%202000/zelezny_2000_6_gender_b.pdf

Dit rapport 'Jongeren en de Wereld 2015' is het vierde in een reeks rapporten over duurzaam gedrag en houdingen onder Nederlandse jongeren. De studie geeft een overzicht van duurzame gedragingen van jongeren (12-17 jaar) op de thema's water en energie, mobiliteit, recycling en afval, consumentengedrag, mening geven over mondiale vraagstukken, informatie zoeken of delen over deze vraagstukken en het doneren van tijd of geld. Gedrag dat rekening houdt met de duurzaamheid van de natuur én de samenleving is de kern van mondiaal burgerschap. Ook wordt beschreven in hoeverre Nederlandse jongeren zich bewust zijn van de wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, overtuigd zijn van de gelijkwaardigheid van mensen en de eigen verantwoordelijkheid zien in het gezamenlijk oplossen van mondiale problemen. Deze drie principes – gelijkwaardigheid, verantwoordelijkheid en afhankelijkheid – onderschrijven mondiaal burgerschap.

Waar mogelijk en relevant wordt in dit rapport ook ingegaan op ontwikkelingen over de tijd; zijn Nederlandse jongeren zich meer of minder duurzaam gaan gedragen in de afgelopen jaren? Is er een verandering zichtbaar in de houding van Nederlandse jongeren over gelijkwaardigheid van mensen? En wat verklaart eventuele trends?

Specifieke aandacht gaat in deze editie uit naar twee onderwerpen. Ten eerste gaat het over verschillen in duurzaamheid tussen jongens en meisjes. Daarnaast gaan wordt ingegaan op een 'vierde' principe; de houding van Nederlandse jongeren over de gelijkwaardigheid van de natuur ten opzichte van de mensheid.

Dit is een publicatie van Kaleidos Research. Kaleidos Research onderzoekt hoe Nederlanders zich relateren aan de wereld en zich verhouden tot mondiale uitdagingen. Kaleidos Research is onderdeel van Stichting NCDO.

I S B N 978-90-74612-69-2

